

AZERBAYCAN CUMHURİYETİ EĞİTİM BAKANLIĞI
AZERBAYCAN DEVLET İKTİSAT ÜNİVERSİTESİ
TÜRK DÜNYASI İKTİSAT FAKÜLTESİ
TURİZM VE OTELCİLİK BÖLÜMÜ

LİSANS BİTİRME TEZİ

ULUSLARASI TURİZM HİZMETLERİ TİCARETİNİN
AZERBAYCAN EKONOMİSİ AÇISINDAN ÖNEMİ

Hazırlayan
Habib HABİBOV
1517. 03014

BAKÜ 2019

AZERBAYCAN CUMHURİYETİ EĞİTİM BAKANLIĞI
AZERBAYCAN DEVLET İKTİSAT ÜNİVERSİTESİ
TÜRK DÜNYASI İKTİSAT FAKÜLTESİ
TURİZM VE OTELCİLİK

LİSANS BİTİRME TEZİ

ULUSLARASI TURİZM HİZMETLERİ TİCARETİNİN
AZERBAYCAN EKONOMİSİ AÇISINDAN ÖNEMİ

HAZIRLAYAN
Habib HABİBOV
1517. 03014

Tez danışmanı
Öğr. Gör. Abilhan İSAYEV

BAKÜ 2019

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

Kafedra “İqtisadiyyat və İşlətmə”

TƏSDİQ EDİRƏM

“ ___ ” _____ 2019

BURAXILIŞ İŞİ ÜZRƏ VERİLMİŞ TAPŞIRIQ

**“Türk Dünyası İqtisad” fakültəsinin Turizm ve Otelcilik ixtisası
üzrə**

təhsil alan tələbəsi

Həbib Həbibov Namik oğlu

(adı, soyadı, atasının adı)

Diplom işinin rəhbəri

Öğr. Gör. Əbilxan İsayev Şirin oğlu

(adı, soyadı, atasının adı, elmi adı və dərəcəsi)

1. İşin mövzusu Uluslararası Turizm Hizmetleri Ticaretinin
Azərbaycan Ekonomisi Açısından önemi

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti tərəfindən təsdiqlənsin

“ _____ ” _____ **2019 il** **No**

2. Tələbənin sona yetirdiyi işin kafedraya təhvil müddəti: 8 ay

3. İşin məzmunu və həcmi (izahı, hesabı və eksperimental hissəsi, yeni təhlilə ehtiyacı olan müəssisələr) Özet, Giriş, Birinci bölüm, İkinci bölüm, Üçüncü bölüm, Sonuç, Kaynakça

4. Buraxılış işi üçün lazımi materiallar

Terlan Növresli, Azərbaycan Turizm Potansiyelinin Kalkınma Amaçlı Değerlendirilmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2010

MELVIN, James R. (1989), Trade in Producer Services: A. Heckscher Ohlin Approach, Journal of Political Economy, Vol: 97, s. 1180-1196

NICOLAIDES, Phedon (1991), Services in Growing Economies and Global Market, Trade, Investment, and Technology in the 1990, Paris 1991

Ann Hard, Developing Marketing Strategies for Tourism Destinations in Peripheral Areas of Europe: The Case of Bornholm, December 2002

ASLAN, Hanefi M. (1998), Hizmet Ekonomisi, Alfa Basım Yayım, İstanbul.

http://www.spacefacts.de/bios/cosmonauts/english/manarov_musa.htm

Eminov, Zakir, Azerbaycan'ın Fiziki ve İktisadi Coğrafyası. Azerbaycan Elmler Akademiyası Coğrafya İnstitutu Neşriyatı, Bakü 2002

BUDAGOV, Budag - Apoyev E. (1991), Azerbaycan Respublikası'nın Coğrafyası. Maarif Neşriyatı, Bakü.

Mehmet Durakan, Dünya Turizmi, Dünya Turizminin İçinde Türk Turizminin Yeri ve Önemi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012

OĞAN, Sinan, (2000), Bağımsızlığının Onuncu Yılında Azerbaycan Ekonomisi ve Türkiye ile Ekonomik İlişkiler. TİKA Yayınları, Ankara.

Rehman Seferov- Tapdıg Hesenov, Azerbaycan'ın Turizm Potansiyeli ve Turizm Etkinliklerinin Değerlendirilmesi An Assessment Of Azerbaijan's Tourism Potential And Activities

Mirza Mursalov, Bir Turistik Ürün Çeşitlendirmesi olarak Kış Turizmi ve Kış Turizmi açısından Azerbaycan'ın Guba – Haçmaz Turizm Bölgesinin Arz Potansiyeli, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı Turizm İşletmeciliği Programı Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2009

Metanet Azizova, Azerbaycan turizminin değerlendirilmesi ve turizm eğitimine yönelik öneriler, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011

Hesenov, Tapdıg, Azerbaycan Erazilerinin Ermenistan Terefinden İşgalının Ağır Sosyal - İktisadi Neticeleri. Çarşıoğlu Neşriyatı, Bakü 2002

Elgün Oruclu, Azerbaycan ekonomisinde petrole bağımlılık ve alternatif ihtiyacı, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 2009

Altay İsmayılov, Az gelişmiş ülkelerin iktisadi kalkınma sorunu: bağımsızlık sonrası Azerbaycan ekonomisi örneği, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010

Elxan Əsgərov, Azərbaycanca Turizm və Onun Problemləri Lisans Bitirmə Tezi, Azərbaycan Dövlət İktisat Universiteti Türk Dünyası İşletmə Fakültesi Uluslararası İlişkiler, Bakü 2017

Levent Münger, Turizmin ekonomik etkileri ve ülkemiz açısından bu etkilerin yararlarının artırıcı politikalar, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, 2011

Azərbaycanda Turizm

[http://azerbaijan.travel/tr/pages/17-](http://azerbaijan.travel/tr/pages/17-Azərbaycan%E2%80%99da-Turizm)

Azərbaycan% E2% 80% 99da-Turizm

5. Qrafik materiallarının siyahısı dəqiq göstəricilərlə (vacib cədvəl, çertyojlar, yaxud qrafiklər, nümunələr və s.)

6. Buraxılış işi üzrə məsləhətçinin soyadı, adı, atasının adı, elmi adı və dərəcəsi (diplom işinin ona aid olan hissəsini göstərməklə)

7. Buraxılış işinin təqdimi üzrə təqvim planı:

Sıra No	İşin hissələrinin adı (yerinə yetirilmə)	Qurtarma faizi	İşin yerinə yetirilməsi müddəti	
			plan	faktiki
			üzrə	

---

1. Bölüm (Ekim 2018 – Ocak 2019)
2. Bölüm (Şubat 2019 – Nisan 2019)
3. Bölüm (Mayıs 2019)

Buraxılış işinin rəhbəri _____

imza

Tapşırığı imza üçün qəbul etdim _____

(tələbənin imzası)

Tapşırığın qaytarılması tarixi “ _____ ” _____ **2019-ci il**

Qeyd 1. Buraxılış işi üzrə verilmiş tapşırıq 2 nüsxədən ibarətdir. Nüsxənin biri tələbəyə verilir, ikincisi kafedrada qalır.

2. Hazırlanmış buraxılış işini tapşırıqla birlikdə tələbə DAK təqdim edir.

BURAXILIŞ İŞİNİN PLANI

TUTANAK

ÖZET

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ

GİRİŞ

BİRİNCİ BÖLÜM

HİZMET SEKTÖRÜ VE TURİZMİN TANIMI,
SINIFLANDIRILMASI VE ÖNEMİ

1. 1 HİZMET SEKTÖRÜNÜN TANIMI

1. 1. 1 HİZMET SEKTÖRÜNÜN ÖZELLİKLERİ

1. 1. 2 HİZMETLERİN SINIFLANDIRILMASI

1. 2 HİZMET TİCARETİNİN EKONOMİDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

1. 2. 1 İMALAT SEKTÖRÜYLE HİZMET SEKTÖRÜ ARASINDAKİ
FARKLAR

1. 3. TURİZM HİZMETLERİNİN TANIMI VE TARİHİ

1. 4. TURİZM HİZMETLERİNİN TÜRLERİ

1. 4. 1. SAĞLIK TURİZMİ

1. 4. 2. MACERA TURİZMİ

1. 4. 3. DOĞUM TURİZMİ

1. 4. 4. GASTRONOMİ TURİZMİ

1. 4. 5. KÜLTÜR TURİZMİ

1. 4. 6. DİNİ TURİZM

1. 4. 7. SPOR TURİZMİ

1. 4. 8. UZAY TURİZMİ

1. 4. 9. GENÇLİK TURİZMİ

1. 4. 10. ÜÇÜNCÜ YAŞ TURİZMİ

İKİNCİ BÖLÜM

TURİZM HİZMETLERİ VE AZERBAYCAN

2. 1 AZERBAYCAN EKONOMİSİ

2. 2 AZERBAYCANDA TURİZM HİZMETLERİ

2. 2. 1. AZERBAYCANDA TURİZMİN TARİHSEL GELİŞİMİ

2. 2. 2. AZERBAYCAN EKONOMİSİNDE TURİZM

2. 2. 3. AZERBAYCANDA TURİZM FAALİYETLERİ

2. 2. 4. AZERBAYCANIN TURİZM POTENSİYELİ VE TURİZM AÇISINDAN ÖNEME SAHİP BÖLGELERİ

2. 2. 5 AZERBAYCANDA TURİZM HUKUKU

2. 2. 6. AZERBAYCANIN TURİZM POLİTİKASI VE HEDEFLERİ, TURİZM HİZMETLERİNİN GELİŞMESİ İÇİN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

2. 3. AZERBAYCAN VE DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TURİZM HİZMETLERİNİN EKONOMİK KALKINMA ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

3. 1 ULUSLARARASI TURİZM HİZMETLERİ TİCARETİNİN DÜNYA EKONOMİSİNDE ÖNEMİ

3. 1. 1. TURİZM HİZMETLERİNİN MİKRO EKONOMİK ÖNEMİ

3. 1. 2. TURİZM HİZMETLERİNİN MAKRO EKONOMİK ÖNEMİ

3. 2. TURİZM HİZMETLERİNİN İSTİHDAMA ETKİSİ

3. 3. TURİZMİN EKONOMİNİN SEKTÖRLERİ ÜZERİNDE OLAN ETKİSİ

3. 3. 1. TARIM SEKTÖRÜNE ETKİSİ

3. 3. 2. SANAYİ SEKTÖRÜNE ETKİSİ

3. 3. 3. HİZMET SEKTÖRÜNE ETKİSİ

3. 3. 4. TURİZMİN ALTYAPIYA ETKİSİ

3. 3. 5. TURİZMİN ÇEVRESEL ETKİLERİ

3. 3. 6. BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİNDEKİ GELİŞMELERE ETKİSİ

SONUÇ

KAYNAKÇA

ÖZET

Ekonomide mevcut olan üç temel sektörden biri sayılan hizmetler sektörü, günümüz dünyasında çoğu ülke için önemli üretim ve istihdam sağlayan bir sektördür. Bilgi teknolojilerinde yaşanan ilerilemelerin ticarete getirmiş olduğu yenilikler mamül ve hizmetlerin dünya ticaretinde payını artırmıştır. Hizmetler ticaretinin global ticarettteki önemi anlaşılmasından sonra, bu alanda gelişmiş ülkelerin yanı sıra gelişmekte olan ülkelerin de dikkati artmıştır. Diğer ülkelerde olduğu gibi Azerbaycan ekonomisinde de hizmet sektörü, özellikle de turizm hizmetleri önemli yere sahiptir.

Azerbaycan, sahip olduğu Kafkasya Dağları, geniş ovaları, bolsulu nehirleri, gölleri, Hazar Denizi, minerallerle zengin olan suları, çoğu iklim tipinin aynı yerde mevcut olması ve zengin tarihi yapıtları ile turistik potansiyelin yüksek olduğu ülkedir. Dünyada var olan 11 iklim tipi içerisinde 9-nun ülkemizde var olması, turistik etkinliklere çeşitliliyi arttırmaktadır. Ülkemizdeki turizm faaliyetleri çoğu zaman dinlenme yönümlü olup Hazar Denizinin kıyılarıyla kaplıcaların bulunmuş olduğu bölgeleri içinde bulundurmaktadır. Bu sebepten rekreasyona dayalı olan iç turizm faaliyetlerinin yaygın olduğu ve daha çok 3S turizmiyle kaplıca turizmine katılım olduğu görülmektedir. Bu durum da medikal turizmi geliştirmektedir.

Ülkemizde çoğu sayıda şifalı su kaynağının, volkanik çamurların, tuzdağının bulunması Azerbaycanın sağlık turizmi bakımından ciddi bir potensiele sahip olduğunun kanıtıdır. Diğer yandan, Azerbaycanın Büyük ve Küçük Kafkasya, ayrıca Talış Dağları gibi dağlarla çevrili olması, dağcılık ve av turizminin gelişmesi için büyük potansiyel taşımaktadır. Görüldüğü üzere ülkemizde turistik etkinlikler çok fazla çeşitlidir. Lakin bu çeşitliliğin etkin biçimde kullanılmış olması da oldukça gerekli bir husustur.

İÇİNDEKİLER

TUTANAK.....	i
ÖZET.....	ix
İÇİNDEKİLER.....	x
TABLolar LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HİZMET SEKTÖRÜ VE TURİZMİN TANIMI, SINIFLANDIRILMASI VE ÖNEMİ

1. 1 HİZMET SEKTÖRÜNÜN TANIMI.....	3
1. 1. 1 Hizmet sektörünün özellikleri.....	3
1. 1. 2 Hizmetlerin Sınıflandırılması.....	6
1. 2 HİZMET TİCARETİNİN EKONOMİDEKİ YERİ VE ÖNEMİ.....	8
1. 2. 1 İmalat Sektörüyle Hizmet Sektörü Arasındaki Farklar.....	11
1. 3. TURİZM HİZMETLERİNİN TANIMI VE TARİHİ.....	11
1. 4. TURİZM HİZMETLERİNİN TÜRLERİ.....	15
1. 4. 1. Sağlık Turizmi.....	15
1. 4. 2. Macera Turizmi.....	16
1. 4. 3. Doğum Turizmi.....	16
1. 4. 4. Gastronomi turizmi.....	17
1. 4. 5. Kültür turizmi.....	17
1. 4. 6. Dini Turizm.....	18
1. 4. 7. Spor Turizmi.....	19

1. 4. 8. Uzay Turizmi.....	20
1. 4. 9. Gençlik Turizmi	20
1. 4. 10. Üçüncü Yaş Turizmi	21

İKİNCİ BÖLÜM

TURİZM HİZMETLERİ VE AZERBAYCAN

2. 1. AZERBAYCAN EKONOMİSİ.....	22
2. 2 AZERBAYCANDA TURİZM HİZMETLERİ.....	22
2. 2. 1. Azerbaycanda Turizmin Tarihsel Gelişimi.....	24
2. 2. 2. Azerbaycanda Turizm Faaliyetleri.....	25
2. 2. 3. Azerbaycanın Turizm Potensiyeli ve Turizm Açısından Öneme Sahip Bölgeleri.....	28
2. 2. 4. Azerbaycanda Turizm Hukuku.....	31
2. 2. 5. Azerbaycanın Turizm politikası ve Hedefleri, Turizm Hizmetlerinin gelişmesi için çözüm önerileri.....	32
2. 3. AZERBAYCAN VE DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ.....	37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TURİZMİN HİZMETLERİNİN EKONOMİK KALKINMA ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

3. 1 ULUSLARARASI TURİZM HİZMETLERİ TİCARETİNİN DÜNYA EKONOMİSİNDE ÖNEMİ.....	41
3. 1. 1. Turizm Hizmetlerinin Mikro Ekonomik Önemi.....	44
3. 1. 2. Turizm Hizmetlerinin Makro Ekonomik Önemi.....	44
3. 2. TURİZM HİZMETLERİNİN İSTİHDAMA ETKİSİ.....	45
3. 3. TURİZMİN EKONOMİNİN SEKTÖRLERİ ÜZERİNDE OLAN ETKİSİ.....	46

3. 3. 1. Tarım Sektörüne Etkisi.....	48
3. 3. 2. Sanayi Sektörüne Etkisi	48
3. 3. 3. Hizmet Sektörüne Etkisi.....	49
3. 3. 4. Turizmin Altyapıya Etkisi.....	49
3. 3. 5. Turizmin Çevresel Etkileri.....	51
3. 3. 6. Bilişim Teknolojilerindeki Gelişmelere Etkisi	54
SONUÇ.....	56
KAYNAKÇA.....	59

TABLULAR LİSTESİ

GRAFİK 1 : Azerbaycan ekonomisinde tarım, hizmetler, sanayinin oranı.....	10
Tablo 1: Gelen Turistlerin Ülkelerine Göre Dağılımı (2017).....	23
Tablo 2: Uluslararası Turist Taşımaları (bin kişi).....	26
Tablo 3: Azerbaycanda bulunan Dinlenme Tesis Tür ve Kapasiteleri (2008).....	34
Tablo 4: Dünya Turist Sayıları ve Turizm gelirleri.....	43
Tablo 5: Ülkeler ve Ziyaretçi Sayıları (Milyon Kişi).....	43

GİRİŞ

Hizmet sektörü ekonominin 3 temel sektöründen biri olmasından dolayı, ister gelişmiş isterse de gelişmekte olan ülkelerin bakımından büyük öneme sahiptir. Sürekli değişim ve gelişim gösteren dünya ekonomisinde ve Uluslararası Ticaretde, tarım ve diğer somut ürünlerin yanı sıra Turizm, Ulaşım, Sağlık, Eğitim ve diğer soyut ürünlerin, yani hizmet ürününün önemi artmaktadır. Yukarıda belirtildiği üzere hizmet sektörü Turizm, Ulaşım, Sağlık, Eğitim olmak üzere sınıflandırılmaktadır. Bu araştırmada Hizmet ticaretinin en önemli birleşenlerinden olan Turizm Hizmetleri Ticaretinin Azerbaycan ekonomisi açısından önemi ele alınmaktadır.

Birinci bölümde Hizmet Ticareti nedir? Hizmet sektörü nasıl sınıflandırılır? Hizmetler sektöründeki özellikler nelerdir? Uluslararası Hizmet Ticareti Dünya Ekonomisine ne kadar etki eder? İmalat Sektörüyle Hizmet Sektörü Arasındaki Farklar neledir? gibi sorulara cevap aranmaktadır. Bunun yanı sıra birinci bölümde hizmet sektöründeki en fazla öneme sahip birleşenlerden olan Turizm sektörü genel hatlarıyla ele alınacaktır. Bu bölümde Turizm sektörünün Türleri incelenerek Turizm Hizmetleri Ticaretinin Dünya Ekonomisi Açısından önemini ortaya çıkarmaya çalışılacaktır.

İkinci bölümde araştırma konumuz Azerbaycanda Turizm Hizmetleri Ticareti, ekonomik etkileri, Azerbaycanda Turizm Hukuku ve Turizmde mevcut yasalar, Ülkemizde Turizmin Tarihsel gelişimi olacaktır. Aynı zamanda Azerbaycanın mevcut Turizm politikaları ve Turizm hedefleri bu bölümde gözden geçirilecektir. Azerbaycanın İktisadi bölgeler açısından ve genel olarak turizm potensiyeli, mevcut olan durum, problemler ve onların çözüm önerileri de bu bölümde yer alacaktır.

Üçüncü, aynı zamanda sonuncu olan bölümdeyse Uluslararası turizm hizmetleri ticaretinin dünya ekonomisinde önemi, turizmin ekonomik kalkınmaya olan etkileri, turizmin makro ve mikro ekonomik etkileri, turizmin istihata olan etkisi ve son olarak turizmin ekonominin diğer sektörleri üzerindeki etkisi ele alınacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HİZMET SEKTÖRÜ VE TURİZMİN TANIMI, SINIFLANDIRILMASI VE ÖNEMİ

1. 1. HİZMET SEKTÖRÜNÜN TANIMI

Hizmet sektörünün tanımlanması için birden fazla görüş vardır. Buna sebep “hizmet” olarak algılanan faaliyetler dizisinin heterojenliğidir. Hizmet sektöründen bahs ederken var olan işletme sektörlerinin 50% fazlasını içinde bulunduran bir ana sektör olduğunu hatırlamamızda fayda var. Hizmet sektörü , tarım ve sanayiden farklı olarak soyut bir mamül üretmese de, ihtiyacı karşılayarak, istihdam sağlayarak ekonominin önemli bir sektörü olarak kabul edilir.

Okullar hukuk ve danışmanlık büroları, hastaneler, oteller, restoranlar, hepsi birer hizmet işletmesi olarak kabul edilir. Hastaneler teşhis ve tedavi hizmeti sağlar. Hukuk ve Danışmanlık büroları tavsiye ve bilgi vererek bir hizmet üretir. Okullar eğitim hizmeti sağlar. Oteller konaklama hizmeti verir. Gördükleri hizmet işlevlerinden dolayı bu türden olan işletmelere hizmet işletmeleri denilmektedir. Hizmet işletmelerinin tümünü içinde barındıran genel sektöre de hizmetler sektörü adı verilmektedir.

1. 1. 1 Hizmetin özellikleri

Soyutluk

Bir hizmetin soyut olması denildiği zaman, hizmetin, gözle görülemeyen, elle tutulamayan, herhangi bir ölçü birimi vasıtasıyla ifade edilemeyen, sergilenemeyen, paketlenemeyen ve taşınamayan olması anlaşılır. Hizmetler dayanıksız olarak nitelendirilmektedirler. Hizmetler önceden çok sayıda üretilememenin yanı sıra, aynı zamanda da stoklanamazlar. Bir statda ya da bir uçakta satılmayıp boş kalan koltukların stoklanarak ertesi

günü satılması mümkün olamaz. Özetleyecek olursak bir hizmetin sunulmasının ardından tüketilmemesi durumunda oluşan ekonomik zararlar sonradan telafi edilemez.

Hizmetten elde edilen yarar, deneyimler sonrası ortaya çıkar. Müşteri göreceği hizmetin değerini ve niteliğini çoğu zaman satın almadan sonra ve ya hizmeti tükettiği zaman değerlendirebilir. Ayrıca tüketiciler hizmet satın alırken geçmişteki deneyimlerinden de yararlanmaktadırlar.

Hizmetler fiziksel bir varlığa sahip değiller. Bunun sonucunda da depolanmaları mallardakinden farklıdır. Aynı zamanda patent ile korunamamaları ve fiyatlandırma konusunda sorunlar mevcuttur.

Eş Zamanda gerçekleşen Üretim Ve Tüketim

Malların üretimi sırasında, üretim ve tüketim faaliyetlerinin birbirinden ayrı olmasından dolayı mamülün üreticisi ile tüketicisi ancak malın satın alınması zamanı karşılaşırlar. Üretim çoğu zaman müşteriler tarafından görülemez. Hizmetlerse üretildiği yerde ve zamanda tüketilirler, hizmetin üretimi, satışı ve tüketimi eş zamanlı olarak gerçekleşir. Bu nedenle üretici ile tüketici üretim ve sunum süreci boyunca etkileşim halinde olurlar. Dolayısıyla müşteri üretim sürecine katılır. Bu durum iki önemli sonuca yol açar:

Birincisi, bir çok durumlarda üretici ve satıcının aynı insan olması gerekir. Hizmeti sunan kişi, hizmetin bir parçası olur. Eş zamanda gerçekleşen üretim ve tüketimin ikinci sonucu da müşterinin hizmetin üretim sürecinde yer almasıdır. Eğitim, saç kesimi, ulaşım, yeme-içme, sağlık hizmetleri gibi çoğu hizmet türünde tüketicinin bizzat bulunması, üretim aşamasına direk katılması gerekmektedir.

Heterojenlik

Mal üretimi sırasında belirli bir kalite ölçü ve diğer standartlar sağlanması gerekmektedirken, hizmet üretimi sırasında da hizmetin içeriği, sunan kişiye, müşteriye ya da zamana göre değişkenlik gösere bilir. Çünkü müşterilerin tecrübeleri, aldıkları hizmeti algılamaları açısından büyük önem taşır. Bu sebeple standartlaştırılmalarında büyük zorluklarla karşılaşılır. Müşteri mevcut hizmeti aldığı zaman daha önce aldığı benzer hizmetlerle karşılaştırma yaparak karar verecektir. Sonuç itibarı ile hizmetin başarısı, hizmeti sunan birey ve ya kurumla hizmeti satın alan arasında gerçekleşen etkileşimin türü ve gücüne bağlıdır. Örnek gösterecek olursak bir saç kesim hizmeti kuaförden kuaföre olduğu gibi tüketiciden tüketiciye de farklılık göstere bilmektedir. Hizmetlerin üretimi, insanlar aracılığıyla yapılır. Bu yüzden aynı kişinin üreterek sunduğu hizmetler bile bazen birbirleriyle farklılık göstere bilir. Bu farklılık zamandan zamana, üreticiden tüketiciye, alıcıdan alıcıya, üretici ve tüketicinin arasında oluşan ilişki ve içinde bulunan durum itibarı ile oluşabilmektedir.

Değişken Talep

Hizmetler açısından talep değişken ve belirsizdir. Hizmetlere olan talep yalnızca yıllara, aylara ve mevsimlere göre değil de, bir günden başka bir güne ve bazen gün içerisindeki saatlere göre bile değişiklik göstere bilir. Bu sebeple hizmet arzıyla talebi arasında dengeyi sağlamak bazen işletmenin iradesinde değildir. Bazı zamanlarda talebin artması sonucunda hizmetteki arz yetersiz kalırken, bazı zamanlardaysa hizmetteki arzın fazla olması, talep yetersizliği sebebi ile ekonomik kayıpları doğurmaktadır. Talepde yaşanan dalgalanmalar sebebiyle hizmetlerin üretim kapasitesinin belirlenmesi bir hayli zor olmasının yanı sıra

performans ve verimliliğin ölçülmesinde çoğunlukla güçlüklerle karşılaşmaktadır.

Emek Ve İlişki-Yoğunluk

Bir çok hizmet üreticilerinde emek, organizasyonun etkinliğini sağlayan önemli kaynaktır. Emek-yoğun ve ilişki-yoğun özelliklere sahip hizmette performans ve kalite de insana bağlıdır. Bu tip organizasyonlarda olan eksiklikler yeni demirbaşlar, donanımlar almakla giderilemez, yalnızca personelin eğitimi ile bilgi ve deneyimlerin artışıyla tam bir hizmet ortaya konula bilir. Hizmet, bu hizmeti üreten kişi ve ya kurumla tüketici arasında yüz yüze iletişim, ilişki ve yakınlık gerektirir. Özetleyecek olursak hizmetin insanlar arası ilişkiler ile ilgili olduğunu söyleye biliriz. Bunlara dayanarak rahatca söyleye biliriz ki hizmet sektöründe insan varlığı kesin aynı zamanda kaçınılmaz bir zorunluluktur.

1. 1. 2 Hizmetlerin Sınıflandırılması

Hizmetlerin belirli ve kesin bir tanımının yapılmasının zor olduğu gibi hizmetlerin kapsamının da belirlenmesi de kolay değildir. Çünkü ekonomik ve sosyal değişimler ile teknoloji alanında yaşanan gelişmeler doğrultusunda her zaman yeni hizmet çeşitlerinin ortaya çıkmasını ve mevcut hizmetlerde değişim olduğunu görmekteyiz. Örnek olarak bankaları ele alacak olursak bankaların günümüzde vermiş olduğu çeşitli hizmetler mevcuttur. Gün geçtikçe de bu hizmetlere daha yenileri ekleniyor. Lakin bu hizmetlerin tümünü genel olarak Bankacılık hizmetleri adlandırabiliriz. Sınıflandırma sayesinde işletme yöneticileri gereken hizmet işletmesi ile ortak noktalarda hareket ederek daha verimli çalışabilirler. Hizmetleri sınıflandırmak için değişik yaklaşımlar ortaya konulmuştur. Onlardan birine bakalım:

A. İnsan gücüne dayanan hizmetler

- B. İnsan gücüne değil araç gereç ve makineye dayalı hizmetler
- C. Müşterilerin hazır bulunması gerekli olan hizmetler
- D. Müşterilerin hazır bulunmasını gerektirmeyen hizmetler
- E. Bireysel ihtiyaçları karşılamak için mevcut olan hizmetler
- F. İşletmenin ihtiyaçlarını karşılamak için mevcut olan hizmetler
- G. Kar amacı güden ve ya kar amaç gütmeyen hizmetler

Bir başka sınıflandırmadaysa hizmetin insan gücüne ve ya makinelere dayalı olup olmaması esas alınmıştır.

İnsan gücüne dayanan hizmetler

- A. Profesyonellik gerektiren bazı hizmetler (avukatlık, danışmanlık, doktorluk ve s)
- B. Kalifiye işçilik gerektiren bazı hizmetler(aşçılık tamircilik ve s)
- C. Kalifiye işçilik gerektirmeyen hizmetler(amelelik ve s)

İnsan gücüne değil makinelere dayalı hizmetler

- A. Otomatik araç ve gereç dayalı olan hizmetler(çamaşır makineleri ATM ler ve s)
- B. Kısmi iş gücü, kısmi makineye bağlı olan hizmetler(kuru temizleme ve s)

Karlılık açısından ele alındığı zaman, hizmet üreten işletmeler, verdikleri tüm hizmetlerin müşterileri tatmin edecek düzeyde olmasına dikkat göstereceklerdir. Fakat bazı hizmetler parayla parayla değer biçilmeyecek kadar değerlidir. Bu tür hizmetleri üreten işletmeler, risk üstlenmek zorunda kalır ve kendi pazarlama stratejilerini belirlemek durumundadırlar. Bu açıdan aldığımız zaman hizmetler zorunluluk derecesine göre aşağıdaki gibi sınıflandırılacaktır:

Birinci derece zorunlu olan hizmetler

- A. Sağlık hizmetleri
- B. Yiyecek-içecek hizmetleri

C. Konaklama hizmetleri

İkinci derece zorunlu olan hizmetler

A. Korunma(hukuk-adalet)hizmetleri

B. Eğitim hizmetleri

Üçüncü derece zorunlu olan hizmetler

A. Haberleşme hizmetleri

B. Ulaşım hizmetleri

C. Sigortacılık hizmetleri

D. Bankacılık hizmetleri

E. Turizm hizmetleri

Dördüncü derece zorunlu olan hizmetler

A. Kuaförlük hizmetleri

B. Giyim kuşam hizmetleri

C. Bakım ve güzellik hizmetleri

D. Bakım-Tamir hizmetleri

E. Mühendislik ve Mimarlık hizmetleri

F. Servis ve garanti hizmetleri v. b.

**1. 2 HİZMET TİCARETİNİN EKONOMİ İÇİNDEKİ YERİ VE
ÖNEMİ**

Ülkelerin ticaretteki payları arttırdığı ve liberalizasyon derecelerini yükselttikleri zaman, beklenen tahmini gelir seviyelerinde yükselme yaşanacaktır. Bu sebeple de henüz gelişmekteki ülkeler için hizmet ticareti daha çok öneme sahip olmaya başlamıştır. Farklı sektörlerle yönelik teşvik edici ve destekleyici ekonomik politikaların yapılması geliştirmekte olan ülkelerde dünya piyasalarında rekabet edebilme özelliğini güçlendirmiştir.

Böylece giderek sayısı artan gelişmekteki ülkeler dünya piyasasında hizmet ticareti açısından rekabet edebilme özelliği kazanmıştır. Bu sebeple ülkeler global ticarete kendi yapılarıyla uygun olan hizmet sektörlerine ağırlık vermekle ve ticari paylarını da artırmaktadırlar.

Gelişmekte olan ülkelerde mal üretimi ekonominin temel taşı, sahip olunan üretim malları ise zenginliği simgelerken, gelişmeye doğru geçiş süreci aşamasında, mamul üretimi sektörleri değil de hizmet sektörü ilerilemekte ve bunun sonucu olarak bilgi, boş zamanların doğru değerlendirilmesi ve eğlence sektörüne yönelmiş yeni hizmetler ekonomi açısından en önemli sektörler olmaktadır.

Finans sektöründen, multimedya teknolojisine, manyetik teyplerden turizm sektörüne kadar hizmetler sektöründe oluşan gelişmeler, global ekonominin can damarlarını oluşturmaktadır. Gelişmiş ülke ekonomilerde, gelişmekte olan ülke ekonomilerinde olan fiziki mal üretiminin yerine geçen bu yeni sektörler, global ekonominin, küresel değişim süreci boyunca elde tutulamayan ekonomiler gibi tanımlanıyor ve yeni kar açısından önemli sektörler olarak çok büyük gelişim potansiyeline sahiptirler.

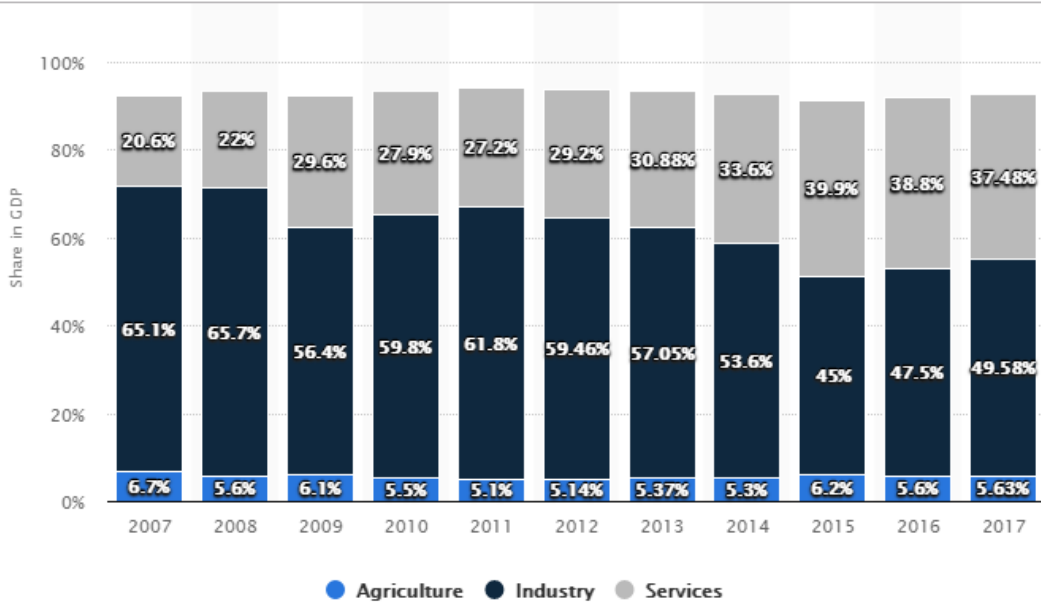
Hizmetler sektörlerinde bilgi teknolojileri ile birlikte adeta devrim yaşanmakta, özellikle haberleşmede yaygın olarak bilgisayarların kullanılması, iletişim maliyetlerinin hızla düşürmesine yol açmakta ve çoğu hizmetin ticari bir karaktere sahip olunmasına neden olmaktadır.

Günümüz dünyasında söz konusu olan yeni sektörleri kapsayacak biçimde hizmet üretiminin dünya ölçeğinde mamul üretiminin yaklaşık olarak yedi katına kadar çıkmış olması da, bu tespiti oldukça açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Bir çok alanlarda faaliyet göstermekte olan hizmet sektörü ülke ekonomileri açısından gelişmişliğin göstergesidir. Örnek gösterecek olursak Dünya Bankasının 132 ülkenin arasında yapmış

olduğu refah sıralamasında, refah düzeyleri ve hizmet sektörünün ülke ekonomisindeki ağırlığı arasında bir ilişki saptanmıştır. 1980 li yıllar sonrasında önemi çoğu zaman vurgulanan hizmet sektörü güçlü ekonomiye sahip batı ülkelerinde toplam işgücünün %55, 38 ile %75, 01 arasında bir oranına denk gelmektedir. Ülkelerdeki kişi başına düşmüş olan milli gelirler arttığı zaman, harcamalar mallardan hizmetlere doğru kaymaktadır. 1998 senesinden bu yana bakacak olursak son on yıl içerisinde büyük bir hızla büyüyen sektör olmayı başaran hizmet sektörü, ekonomik krizden sanayi sektörüne göre daha az etkilenmeyi başarmıştır. Hizmet sektörünün Azerbaycanın Gayri Safi Yurt İçi Hasılaya nispi katkısı 2007 yılı baz alındığında %20, 6'ya 2017 yılının verileri %37, 48'i gösterdiğini düşündüğümüz zaman, Azerbaycanda da her geçen gün hizmet sektörünün önemi ve ekonomideki ağırlığı artmakta olduğunu görebiliriz(tablo1)([https://www. statista. com/statistics/457577/share-of-economic-sectors-in-the-gdp-in-azerbaijan/](https://www.statista.com/statistics/457577/share-of-economic-sectors-in-the-gdp-in-azerbaijan/))

Grafik 1. Azerbaycan ekonomisinde tarım, hizmetler, sanayinin oranı

1. 2. 1 İmalat Sektörüyle Hizmet Sektörü Arasındaki Farklar

Mal mevcut talebi karşılamak amacıyla üretilmiş olan fiziksel bir maddedir. Mülkiyetine sahip olunması ve mülkiyetinin el değiştirmesi mümkündür. Hizmetlerin mallardan farkı dokunulamaz, heterojen olması ve üretim süreci ve tüketim sürecinin aynı anda gerçekleştirilebilmesidir. Mamuller dokunulabilir, hareket ettirilebilir, taşınabilir ve stoklanabilir. Genellikle mallar üretildiği yerden farklı yerde tüketilirler. Hizmetler ise tüketildiği yerde de üretilebilir. Hizmet sektöründe çıktının yapısı diğer sektörlerle nazaran farklıdır ve değerlendirmede nesneden daha çok performans ön plandadır. Hizmetin üretiminde tüketicinin aktif katılımı söz konusudur ve müşteri aynı zamanda hizmetin bir parçasını oluşturur. Üretildiği anda tüketilmesi sebebiyle kalite kontrol işlemi müşteri tarafından yapılmaktadır.

1. 3. TURİZM HİZMETLERİNİN TANIMI VE TARİHİ

İnsanlar, dinlenme, eğlenme, sosyo-kültürel ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla sürekli yaşadıkları yerlerden geçici olarak ayrılarak diğer ülke veya bölgelere gidip, gittikleri yerleri gezip-görüyorlar. Ekonomi açısından geniş etkilere sebep olan ve turizm olarak tanımlandırılan bu olay, günümüzde büyük bir önem taşımaktadır. Turizm, Latince “tornus” kelimesinden türemiş ve insanların bir eksen etrafında dönmesini temsil etmektedir. İngilizce, Almanca, Fransızca v. b. dillere geçmiş “tour” kelimesi burdan gelmektedir. Turizmle ilgili yapılan bir çok tanım mevcuttur. Bu tanımlardan biri de şöyledir, “turizm devamlı olarak yaşanan yerin dışında tüketicilerin tatil, dinlenme, eğlenme gibi ihtiyaçlarını gidermesi amacı doğrultusunda yapılan geçici konaklama faaliyetleridir.” Diğer bir tanımdaysa turizm “dinlenmek ya da iş amaçlı yola çıkılarak belli bir destinasyona yönelmiş olan insani

faaliyettir” şeklinde tanımlanmıştır. Çeşitli tanımları yapılmakta olan turizm faaliyetini gerçekleştiren tüketiciye ise turist denilmektedir. Turistin temel özellikleriniyse şu şekilde sıralaya biliriz:

1)Turist, turizme yön veren kişi olup, turizme yönelik hareketlerin belirleyicisidir.

2)Turist, sürekli yerleşme ve ticari amaç gütmeyen din, sağlık, eğitim, eğlenme, dinlenme veya boş zamanlarını değerlendirmeyi amaçlayarak seyahat eden insandır.

3)Bilimsel, diplomatik, idari, sportif, dini nedenler veya bu konseptteki toplantılara katılmak amacı doğrultusunda seyahat edenler de turist olarak kabul edilmektedirler.

4)Temel amacı psikolojik olarak tatmin olmak, seyahat ettiği süre içinde ekonomik anlamda tüketici olarak görülen ve zamanı sınırlı olan kişiler Turist olarak sayılmaktadırlar.

5)Bir ülkede çalışma, yerleşme, uzun süreli eğitim amacıyla bulunanlar ve transit yolcular turist sayılmazlar. En az bir gece olmakla konaklama gerçekleştirmiş günöbirlükçi bireyler ise turist olarak kabul edilir.

Turizm olayının tarihi yazıyı, parayı ve tekerleğin mucidi olan Sümerlere yani takriben M. Ö. 4000 kadar dayanmaktadır. Aynı zamanda Finikelilerin de turizm faaliyetlerine katılan ilk topluluklardan olduğu söylenenler arasında. M. Ö. 3000 yılları tarihlerinde piramit ve tapınakları ziyaret etmek amacıyla Mısır, gezginler tarafından en çok ilgi gören ölkelerin arasına girmeyi başarmıştır. Geçmişten bu güne toplulukların ticaret maksadıyla ölkelere ya da komşu bölgelere ettiği ziyaretler de turizm faaliyeti olarak görölmektedir. O dönemlerde yolların düzensiz ve sayıca az olması, uzak mesafelere seyahatlerin su yolu vasıtasıyla gerçekleştirilmesine yol açmıştır. Aynı zamanda antik Yunanistanda olimpiyatoyunları, seyahate sebep olmuş ve olimpiyat oyunlarına giden

insanlar, kasabalarda konaklayarak turizm olayını gerçekleştirmişlerdir. Milattan Sonra . 395 tarihinden İstanbulun fetih tarihinedek olan dönemdeyse, eğlence ve sağlık turizmi bakımından duraklamalar başlamış, aynı zamanda hızla yayılmakta olan Hıristiyanlık ve Müslümanlık, din amaçlı seyahatlerin artmasına sebep olmuştur. Özellikle ilk çağlarda turizmin genellikle ticari, dini, sağlık ve spor olarak 4 ana gruptan oluşmuştur. Eski dönemde yaşamış gezginlerden biri olan İbn-i Batutaysa, doğduğu yer olan Tancadan Mekkeye kadar defalarca seyahat etmiş, buradan da Arabistana, Ortadoğuya ve Anadoluya seyahat ederek nihayet Semerkanttan Hindistana ulaşarak Hindistandan da da Seylan ve Sumatraya ziyaret gerçekleştirmiştir. Bir çok devlete başkentlik yapmış olan İstanbulun fethi tarihinden (1453) Fransız ihtilalına kadarki(1789) zaman zarfında özellikle Bizansta yaşamış bilginlerin Romaya sığınmaları ve burada Romalılara Yunancayı öğretmeye başlamaları sonucu antik kültüre olan ilginin artmasına sebep olmuşlar ve bu nedenle Roma'daki antik eserlere ilgi daha da artmıştır. Bu durum Romadaki antik eserleri görmek amacıyla yapılan seyahatlerin sayısında artıma sebep olmuştur. Bununla birlikte ekonomik amaçlı seyahatlerin yanı sıra kültürel amaçla edilen seyahatlerde de artım görülmüştür. Bu tür seyahatler kültür turizmi olarak değerlendirilmektedir. 1492 senesinde Portekiz denizcisi Vasco de Gamanın gemi vasıtasıyla Hindistana kadar ulaşması, diğer Portekiz denizcisi olan Magellanın 1519 senesinde başlamış dünya seyahatleriyse, insanların bilmedikleri yerleri keşf etmek, görmek, tanımak nedeniyle yaptıkları yolculukların temelini koymuştur. Fransız ihtilalıyla başlamış olan siyasi, sosyal ve ekonomik değişimler sonucu ortaya çıkmış burjuva sınıfı ve zenginler, uzak diyarlara giderek o dönemki turizm hareketini ciddi şekilde geliştirmişlerdir. Ancak o dönemde turizm hareketlerini asıl hareketlendiren temel unsur, ulaşımında olan teknolojik gelişmeler

olmuştur. Buharlı gemilerin ve lokomotiflerin icat edilmesi, gelecek yıllarda otomobil sanayinin büyük bir hızla gelişecek olması turizmin hızlı şekilde ilerlemesine sebep olmuştur. Bu dönem itibarı ile ilk organize turistik geziyi, 1841 senesinde at yarışını izlemek amacıyla trenle Letter-Loughborough arasında tur düzenlemekle 570 ziyaretçiyi taşıyan kişi Thomas Cook'tur. Birinci Dünya savaşının hemen ardından 1918-1920 yılları arası modern turizmin başlangıcı olarak görülmektedir. Bu dönemden başlayarak turizm, otel, hostel, motel, ulaşım olanakları, plajlar, spor ve eğlence alanları, konaklama tesisleri ve tüm altyapısıyla birlikte geniş bir sektöre dönüşmüştür. Günümüz dünyasında ise, teknoloji alanındaki ilerlemeler, yaşam standartlarında gerçekleşen iyileşmeler, globalesmenin beraberinde getirdiği seyahat etme serbestliği, turizm olayına katılan insan sayısının büyük bir hızla artmasına neden olmuştur. Bu sebeple de turizm sektörü dünyanın en hızla gelişen sektörlerinden biri haline gelmiştir. Böylelikle, dünya turizmi 1980-90 yılları arası , 1990-2000 yılları arası R artmıştır. Rakamlarla ifade edecek olursak, 1980 senesinde 280 milyon hesaplanan turist sayısı 2000senesi itibarıyla 698 milyona kadar ulaşmıştır. Bu rakam 2007 senesinde 903 milyona, 2008 senesindeyse 922 milyona ulaşmış, 2009 senesinde 880 milyona kadar gerilemiştir. Rakamlardan da anlaşıldığı üzere turizm hizmetleri sektörü büyük bir hızla büyümenin yanı sıra bazı dönemler içinde bazen terör sebebiyle bazen de ekonomik dalgalanmalar sebebiyle küçük gerilemeler olsa da genel olaraknele aldığımız zaman büyümeye devam etmiştir. Buna dayanarak, Dünya Turizm Örgütü 2020 senesinde 1600 milyon turistin turizm faaliyetlerine katılacağını ve bunun ekonomiye 2 trilyon Amerikan doları kazandıracığını tahmin etmektedir. Bu açıdan baktığımız zaman yeni gelişmelere şahit olması beklenen turizm sektörünün önümüzdeki dönem itibarıyla da hızla büyüyen

sektörlerden biri olacağı tahmin edilmektedir. Zira turizm arzı açısından birden çok farklı alanların oluşmasının yanında, mevcut turistik faaliyetler içerisinde ciddi gelişmelerin olacağı beklenmektedir. Geçtiğimiz yıllara kadar turizmin en önemli bölümünü “deniz, kum, güneş” üçlemesi oluştursa da, artık yavaş-yavaş popülerliğini kaybetmekte, özellikle medikal turizm başta olmak üzere kültür, gastronomi ve tarih turizmi gelişmekte ve gün geçtikçe daha fazla talep görmektedir.

1. 4. TURİZM HİZMETLERİNİN TÜRLERİ

Yapısal bakımdan ele alacak olursak turizm hizmetlerini, çeşitli türlere ayırabiliriz. Genel olarak en yaygın olan turizm türlerini inceleyeceğiz

1. 4. 1 Sağlık turizmi

Sağlık hizmetleri almak, “sağlık turizmi” olarak adlandırılan turizm türünden yararlanmak amacıyla yurt dışına seyahat eden insanların sayısı gittikçe artmaktadır. Çoğu ülkede gittikçe yaygınlaşan bu turizm trendi, sağlık sektöründe kalite, uygun fiyat ve erişilebilirlik arayışı içinde olan dünyanın istenilen yerinden hastaları kendine çeken büyük bir iş haline geldi.

Ülkemiz Azerbaycanın bu trende katılan turistler için büyük bir potensiele sahip olduğunu söylersek yanılmayız. Azerbaycan, birçok doğal kaynağa sahip olan ülkelerden birisi olması sebebiyle farklı ülkelerden insanlar tedavi olmak amacıyla sık sık burayı ziyaret ederler.

Ülkemizdeki dinlenme alanlarının altyapısında hızlı bir büyüme görülmekte, her zevk ve segmente uygun birçok otel ve pansiyon inşa edilmektedir. Azerbaycan 1000 civarı mineral su kaynaklarına sahiptir. . "İstisu" adı verilen mineral su bir dizi hastalıkları tedavisi amacıyla kullanılan kimyasal içeriğe sahiptir. Galaaltideki bir maden suyu, böbrek hastalıklarının tedavisi için kullanılır “Naftalan” adı verilen ve dünyada

Yeni Zenlanda ve Azerbaycan gibi az sayıda ÷lkede bulunan sağlık açısından öneme sahip olan çamurun başta sinir sistemindeki rahatsızlıklar olmakla çoğu hastalığa iyi geldiği tespit edilmiştir. Öte yandan bakacak olursak Azerbaycanda bulunan tedavi amacıyla kurulmuş olan sanatoryumların bir çoğu Abşeron yarımadasında yerleşmektedir. Bu sanatoryumlarda 5. 000-e yakın yatak sayısı mevcuttur. Azerbaycanın sağlık turizmi açısından bir diğer avantajı sahip olduğu doğal tuzdur. Özellikle de ÷lkemizde çoğu kesim tarafından bilindik olan tuz dağı - D÷zdağ, modern bir klinik eşliğinde Nahıvanda yerleşmektedir.

1. 4. 2 Macera turizmi

Gezginlerin yeni ve farklı deneyimler arama merakı ardıka, macera turizminin pop÷laritesi de artmaya başlıyor. Macera Turizmi Ticaret Birliği'ne(Adventure Travel Trade Association) göre Macera Turizmi, fiziksel bir aktivite, k÷lt÷rel bir değişimi veya doğadaki faaliyetleri içeren bir turizm t÷r÷d÷r.

Macera Turizmine katılmak için mutlaka dağdan atlamaya ya da kpekbalıklarıyla t÷pl÷ dalışa gitmek gerekmez. Macera turizmi, yeni bir k÷lt÷r veya yeni bir manzara ile bağlantı kurmak ve aynı zamanda fiziksel olarak aktif olmakla ilgili. Riskli olmak ya da sınırlarını zorlamak değil. Macera turizmi çoğu ÷lkeler, aynı zamanda ÷lkemiz için iyi bir alternatif turizm eşitisi ola bilir.

1. 4. 3 Doğum Turizmi

Doğuştan vatandaşlık, doğum turizmine katılan insanların temel amacıdır. Bu t÷r bir turizm, çocuğu doğurmak için bir ÷lkeden diğerine seyahat etmeyi, böylece çocuğun otomatik olarak hedef ÷lkenin vatandaşı olmasını sağlar. Yaygın değilmiş gibi gr÷nse de, ekonomik, sosyal ve politik istikrarsızlığı olan ÷lkelerde baş vurulan bir turizm t÷r÷d÷r.

Az gelişmiş ülkelerdeki varlıklı çevrelerin de sık sık bu turizme katıldığı görülüyor. Bu sayede onların yavruları gelişmiş ülkelerin vatandaşı olacak ve bu sayede o ülkenin bütün fayda ve haklarından yararlanacaklar.

1. 4. 4 Gastronomi Turizmi

Gastronomi turizmi, belirli bir ülke, bölge veya şehir / kasaba / köyün yerel ve geleneksel yemeklerinin tadına bakmayı ve deneyimlemeyi içerir. Konaklama ve altyapının yanı sıra yemekler de turizmin kilit bileşenlerinden biri olmasına rağmen, sadece mutfak kültürünü deneyimlemek için düzenlenen çok sayıda tur olduğunu belirtmekte fayda var. Bugün, turizm sektöründe yaşanan genel büyümeyle birlikte, bu alt küme de genişledi ve büyük ölçüde gelişti. Mutfak turizmi ayrıca, egzotik şarapların tadını çıkarmak için şarap yapımında uzmanlaşmış belirli bölgeleri (Napa Vadisi, Kaliforniya, ABD ve Katalonya, İspanya gibi) ziyaret eden çoğu sayıda ziyaretçi bulunmaktadır.

Ülkemiz Azerbaycan da gastronomi turizmi açısından zengin potensiele sahiptir. Azerbaycan mutfağına has en önemli özellik yemeklerin çeşit zenginliğine sahip olması ve doğal malzemelerden yapılmasıdır. Mutfağımızın zenginliği bölgeyi gezmiş gezginlerin tespitleri aracılığıyla belgelenmiştir. Yılın her mevsiminde taze sebze ve meyvelerin bulunması, bunların ayrıca ya da başka doğal mamüllerle birlikte uyumlu biçimde kullanılması Azerbaycan mutfağını zengin eden sebeplerdendir. Aynı zamanda ülkemiz zengin ve spesfik şarap ve diğer içki çeşitlerine sahip olduğu için gastronomi açısından büyük avantaj sahibi.

1. 4. 5 Kültür turizmi

Kültür turizmi olarak da bilinen bu tür bir turizm, belirli bir ülke veya bölgenin kültürünü içerir. Kültür turizmi kavramı, belirli bir bölgenin tarihi, belirli bir coğrafi bölgedeki insanların yaşam tarzı, mimarlık,

sözlü gelenekler, dinler, festivaller, mutfaklar vb. Kentsel alanlarda kültürel turizmin etkinlikleri arasında müzeler, tiyatrolar, sanat galerileri vb. Kırsal alanlardakiler, yerli kültürel toplulukları ziyaret etmeyi ve gelenekleri, yaşam tarzları ve değerleri ile ilgili içgörü sahibi olmayı içerebilir.

Ülkemiz, kültür turizminin gerçekleştirilebileceği değerli kültürel varlıklar ve tarihsel eserlerle zengin olan bir yerdir. Müzelerin ucuz olması, her döneme her ekole sahip bina ve eserlerin olması Azerbaycanı yabancı turistler açısından cazip bir yer haline getirmektedir.

1. 4. 6 Dini Turizm

Genellikle inanç turizmi ve ya diniturizm olarak adlandırılan bu turizm türü, insanların hac veya diğer dini faaliyetleri için yalnız veya gruplar halinde seyahat ettiği bir turizm türüdür. Dünyanın dört bir yanındaki kutsal yerler, her yıl çoğu sayıda turist akını yaşyarak, gelişen turizm merkezleri haline gelmektedir.

Azerbaycan ister bu gün isterse de geçmişten bu yana bir çok dinlere inanan insanlara ve dini tapınaklara sahip olmuştur. Burada Zerdüştlük, Hristianlık, İslam gibi dinler tarihin akışı boyunca bir birinin yerine geçmişler. Ülke nüfusunun büyük çoğunluğu şii mülüman inancındadır. Aynı zamanda burda sünni müslüman, hristian Udin, ortadoks hristian rus nüfusu bulunmaktadır.

Bunun yanı sıra dünya genelinde bulunan 3 Mecusi tapınaklarından bir tanesi olan Ateşgah Azerbaycanda bulunmaktadır. Bu tapınak Abşeron yarımadası Surahanı kasabasının güneydoğusundayer almaktadır. "Ateşgah" kelime anlamıyla ateş mabedi anlamı taşımaktadır. 16-18. Yüzyıl sırasında doğal gazın çıkmasıyla sönmeyen ateşler yandığına inanıldığı ateş tapınağıdır. Tapınağın en erken yapısı sayılan ahır 1713

senesine aittir. Merkez secdegahıysa 1810 senesinde yaptırılmıştır. Ateşgah, yapısı itibarı ile şehir hanlarına benzetilmektedir. Midya döneminden bu yana Azerbaycan topraklarında yaygın olan ateş tapınakları gelenekleri taşımaktadır. Lakin bazı Hint tapınaklarının özelliklerini de içinde bulundurmaktadır. Tapınağın orta yerinde devamlı yanmakta olan bir ateş mevcuttur. Ateşgahdaki yanan ateşin etrafında küçük odalar vardır. Bu odalarda bulunan küçük birer pencerelerden ateşi görmek mümkündür. Eskiden ibadet için burayı ziyaret eden Zerdüştler bu küçük odalarda konaklayarak, pencereden sürekli ateşi izler ve kendi üzerlerinde çeşitli işkenceler yapmak suretiyle ibadetlerini yaparlarmış. Ülkemizin kendi adını bahs edilen bu ateşlerden almış olduğu söylenmektedir. Azerbaycanda İslamiyet yayıldığı zaman Zerdüştler burdan Hindistana göç etmiş, bir kısmıysa başka ülkelere gitmiştir. Bugün bile ülkemize Hindistandan bu sebeple ziyarete gelenler olur.

1. 4. 7 Spor Turizmi

Adından anlaşılacağı üzere, spor turizmi, spor ve sporla ilgili faaliyetleri içerir. Doğası gereği aktif veya pasif olabilir. Aktif spor turizmi dediğimiz zaman spor ve spor faaliyetlerinde direkt yer almak anlaşılıyor. Pasif spor turizminde ise spor faaliyetini izlemek için seyahat etmek anlaşılıyor. Kriket, futbol, tenis gibi çok sayıda spor bugün dünya çapında popülerlik kazanmıştır ve büyük turnuvalar sırasında insanların bu oyunları stadyumlarda canlı izleyebilmelerini sağlayan çok sayıda tur görüyoruz. Bu turizm nişi, her yıl iyi bir gelir getirisi sağlar.

Azerbaycan hükümeti de spor turizminin gelişmesi için ciddi adımlar atmıştır. Buna örnek olarak 2015 yılında gerçekleşmiş olan ilk Avrupa oyunlarını, 2017 senesinde gerçekleşen ikinci İslam oyunlarını, 2016 yılından itibaren gerçekleştirilen F1 rallisini göstere biliriz.

1. 4. 8 Uzay turizmi

Uzay turizmi, turizm sektöründe yeni geliştirilen bir kavramdır. Eğlence ya da iş amacıyla uzaya seyahat etmeyi içerir. Bazı şirketler her yıl sınırlı sayıda turist için uzay turları düzenlemektedir, ancak konsept halen gelişim aşamasındadır. Başlangıçta, uzay turizmi, yüksek maliyetleri ve ayrıca çeşitli yasal kısıtlamaları nedeniyle çok sayıda eleştiriye maruz kalmıştır. Uzay turizmi endüstrisi hala gelişmenin yanı sıra finansal riskler de taşımaktadır. Virgin Galactic ve 2002 yılında Elon Musk tarafından kurulan SpaceX gibi şirketler uzaya seyahatler yapmayı planlamaktadır. SpaceX şirketi aya turlar hazırlamak aşamasına geldi.

Sovyetlerin etkisiyle ülkemizde de uzay bilimi gelişmiştir. İlk Azerbaycanlı astronot olan Musa manarov 22 mart 1951 yılında Baküde hayata gözlerini açmıştır. Sovyet Hava Kuvvetlerinde hizmet etmiştir. 1974 yılında Moskova Havacılık Üniversitesinden mezun olmuştur. 1 aralık 1978 yılında astronotlar birliğine kabul edilmiştir. Şu ana kadar uzayda en fazla vakit geçiren 8. ci kişi konumundadır. Aynı zamanda general Kerim Kerimov da buluşlarıyla uzay biliminin gelişiminde büyük rol oynamıştır.

1. 4. 9 Gençlik Turizmi

16 ve 29 arası yaşa sahip gençlerin, evelbeyinleri veya diğer bir aile bireyinden bağımsız bir şekilde seyahat etmesine “Gençlik Turizmi” denilmektedir.

Araştırmalar sonucu gençlerin diğer yaş gruplarına nazaran turistik faaliyetlere daha fazla katıldığı tespit edilmiştir. Sorumluluklarının ilerleyen yaşlara oranla daha az olması ve maceraperest olmaları gençleri turizme yönlendirmektedir.

Çoğu ülkede sırt çantalarıyla görülen genç kesim, sosyal ilişkilerini geliştirip, kazandıkları deneyimleri paylaşıyorlar. Kendi seyahatlerini

çoğu zaman arkadaş gruplarıyla birlikte geçirenlerin yanı sıra, tek başına seyahate çıkanlar da bulunuyor.

1. 4. 10. Üçüncü Yaş Turizmi

Üçüncü yaş turizmi literatürde, “yaşlı bakım turizmi”, “3. yaş baharı turizmi” ve “yaşlı turizmi” gibi kavramlar vasıtasıyla da adlandırılmaktadır. İngiltere’deki literatürdeyse bu kavram birçok terimin kullanılarak ifade edildiği görülmektedir. Örnek vericek olursak; “third age tourism”, “mature tourism”, “age friendly tourism”, “active aging tourism”, “elderly tourism”, “silver tourism”, “grey tourism” ve “senior tourism” gibi ifadeler kullanılmaktadır. Özellikle de Avrupa Birliği’ndeki ülkeler arasında “gümüş turizm” (silver tourism) ve gümüş ekonomi (silver economy) terimleri sıklıkla kullanılmaktadır.

Üçüncü yaş turizmi dediğimiz turizm türü aşağıdaki gibi tanımlanabilir: "50 ve üzeri yaşa sahip insanların ikamet ettikleri, çalıştıkları ve her zaman buldukları yerler dışına yaptıkları seyahat ve seyahatleri sırasında turizm işletmelerinin üretmiş olduğu mal ve hizmetleri tüketerek geçici, süreli konaklamaları sonucu ortaya çıkan ilişkilerin bütünüdür". Yapılan tanımda yaş sınırının 50 olduğunu görüyoruz. Ancak insanların yaşam süreleri uzaması ve daha kaliteli hale gelmesi sebebiyle bu yaş sınırının daha da üst seviyelere çıkması bekleniliyor.

İKİNCİ BÖLÜM

TURİZM HİZMETLERİ VE AZERBAYCAN

2. 1 AZERBAYCAN EKONOMİSİ

1991 yılına gelindiğinde ülkemizin de içinde bulunduğu Sovyetler Birliği dağılmaya başlamıştır. Bu olayın ardından siyasi bağımsızlık kazanan Azerbaycan Cumhuriyeti, merkez planlı ekonomiden serbest piyasalar ekonomisine geçmiştir. Siyasi açıdan istikrar sağlanması, doğru ekonomik politika yürütülmesi, coğrafi konum avantajının yanında büyük önem taşıyan enerji kaynağına sahip olmamız ekonomik açıdan gelişmemizde büyük rol oynamıştır.

Günümüz itibarı ile Azerbaycan ekonomisinde bulunan tüm sektörler serbest rekabete dayalı olan piyasa ekonomisine doğru geçişin yapılması amacıyla yeniden yapılandırılmaktadır. Azerbaycanın seçmiş olduğu yolda başarı ve istikrarla ilerlemesi ve belirlenmiş olan hedeflere yaklaşması için ekonomideki tüm sektörlerde reformların yapılması ve piyasa ekonomisi açısından dönüşüm sağlanması büyük öneme sahiptir.

2. 2 AZERBAYCANDA TURİZM HİZMETLERİ

Ülkemiz turizm hizmetlerinin gelişmesi için gereken iklim, doğal afetler, tarihi ve arkeolojik eserler, özetleyecek olursak doğal, tarihi ve kültürel servetlere sahiptir. Azerbaycanda dünya genelindeki 11 iklim kuşağından 9-unun var olması, Hazar Denizi sahilleri, Quba, Xaçmaz, Lenkeran, Astara, Şeki, Zaqatala bölgesinde bulunan ormanlık alanlar ve tedavi amaçlı kullanıma yararlı kaynak suları, Nahçivandaki tuz dağı sahip olduğumuz turistik potensiel içinde dikkat çekmektedir.

Azerbaycana gelen turistlerin ülkelerine göre dağılımını incelediğimiz zamanaşğıdaki tabloyla karşılaşıyoruz

Tablo 1: Gelen Turistlerin Ülkelerine Göre Dağılımı (2017)

Toplam	2 696 746
Rusya	854 331
Gürcistan	538 213
İran	363 528
Türkiye	301 924
Birleşik Arap Emirlikleri	102 498
İrak	62 547
Ukrayna	57 818
Kazakistan	36 360
Sehudiye Arabistan	33 312
Büyük Britanya	31 751
Özbekistan	18 795
Pakistan	17 579
Türkmenistan	17 101

Kaynak: Azerbaycan Devleti İstatistik Komitesi, www.stat.gov.az 2019

Eskiden ülkemize ziyaretçiler çoğunlukla komşu ülkeler olan Rusya, Gürcistan, İran, Türkiye ve eski Sovyet devletlerinden gelmekteydiler. Son yıllarda ülkemizin orta doğuya açılmasıyla beraber Birleşik Arap Emirlikleri, Irak, Sehudiye Arabistan, Kuveyt gibi ülke vatandaşlarının sayısında artım gözlenmiştir. İlerleyen yıllarda da ülkemizi ziyaret edecek olan turist sayısının artacağı beklenmektedir.

2. 2. 1. Azərbaycanda Turizmin Tarixsel Gelişimi

Azərbaycan eski zamanlardan beri seyyahların, dervişlərin, dini amaç güdən ziyarətçilərin və gezginlərin diqqətini çəkmişdir. Doğuyla batını bir birinə bağlayan ipek yolunun Azərbaycandan keçməsi, ölkənin çoxu sayda doğal afətlərə sahib olması burayı daim diqqət mərkəzi yapmışdır.

Modern dünyada böyük bir iqtisadi önəmə sahib olan turizm xidmətlərinin Azərbaycandakı tarixi 20. Yüzyılın əvvəllərinə dayanır(Məsim Abadov Azərbaycan Turizmi və onun problemləri Bakı2014). 1908 yılında Kırım-Kafkas dağçılıq klubünün bir şöbəsi də Bakıda fəaliyyətə başlamışdır. Bu şöbənin ən önəmli məqsədi Kafkasyada turizmle əlaqəli tədqiqatlar apması və bölgədə gəzilər təşkil etməsidir. 20. yüzilin əvvəlində Bakıdakı kəvənsaraylar qonaqlama mərkəzi kimi istifadəyə başlanmışdır. Bakıda “Astoriya”, “Bolşaya Moskva”, “Ermitaj”, “Marsel”, “Madrid”, “Metropol”, “İmperial” kimi yüksək səviyyədə qonaqlama mərkəzləri fəaliyyətə başlamışdır. Alpinizm fəaliyyətləri və gəzilərədəki artışı nəticəsində bu sahəyə diqqət artmağa başlamışdır. Rusiya Turist Cəmiyyəti 1910 ildən etibarən Kafkasyaya müstəqil turlar təşkil etməkdədir. Yurt dışında yaşayan gənclərlə əlaqəli təşkilatlarla turist alışverişini gücləndirmək üçün 1959 ildə Bakıda Sputnik adlı beynəlxalq turizm bürosu qurulmuşdur. 1978 ildə Şeki şəhərində yerləşən tarixi 17. Yüzyıla əsaslanan kəvənsarayda yenidən qurma işləri aparılaraq qonaqlama qabiliyyəti 100-ə artırılmışdır. Bütün bu işlər Azərbaycan turizminin inkişafına töhfə verdi. Daha sonra yəni 1986 ildə qonaqlama qabiliyyəti 948 yer olan Abşeron turist qonaqlama mərkəzi quruldu. Eyni zamanda Nəbranlı bölgəsində Xəzər və Dostluq turistik şirkətlərinin alt infrastrukturuna iqtisadi mənada dəstək verilmişdir. O zamanlar sadəcə iç turizm mövcud olsa da Azərbaycan

SSR, gemiş sovetler birliğinin 170 den fazla şehirlerinin turizm kurumlarıyla ilişki iindeydi.

Sovyetlerin dağılması ülkemizin bağımsızlık kazanması turizm sektöründen yan gememiştir. 1991-1993 yıllarında Ermenistanın Azerbaycan topraklarını işkal etmesi sonucu byk turizm potensieline sahip olan Dağlık Karabağ blgesini hukuki olmasa da fiili olarak kayb ettik. Karabağda olan şıfalı sular, doğal afetler gibi servetler işgalci Ermenistan tarafından gasp edilmekte ve bu ülkemiz için turizm açısından kayıplara sebep olmuştur. 1991 senesi eylül ayında bu zamana kadar mevcut olmuş Turizm il əlaęli Baş idar adı taşıyan turizm kuruluşunun varığı sonlandırılarak yerine Azrbaycan Respublikası Nazirlr Kabineti nznind Xarici Turizm şurası adlı kurum faaliyete geçiyor. Ancak 18 nisan 2001 tarihinde bu kurum da faaliytini durduruyor. Azrbaycan Gnclr v İdman nazirliyi değişerek Azrbaycan Gnclr, İdman v Turizm nazirliyiine çevriliyor. Daha sonra bu bakanlık iki bakanlık Azrbaycan Gnclr v İdman nazirliyi ve Azrbycan Mdniyyt v Turizm nazirliyi olarak faaliyet göstermişti. 2018 yılı 20 nisan tarihinde Turizm ayrılarak Dvlt Turizm Agentliyi – ne dönüştü.

Turizmin gelişmesi için Azerbaycan hkumeti tarafından atılan en büyük adımların başında 2011 yılının Turizm yılı ilan edilmesi duruyor. Daha sonraki adımlardan Eurovision 2012 şarkı yarışmasının Bakde yapılması, ilk avrupa oyunları olan Bakü 2015 i , ikinci İslam oyunlarını, yıllarca yapılan Formula 1 yarışlarını örnek göstere biliriz.

2. 2. 2. Azerbaycanda Turizm Faaliyetleri

Ülkemizde turizm faaliyetleri tarihi srede çoğu değişime maruz kalmıştır . Özellikle de Ermenistan Cumhuriyyetinin lkemizin nadide köşelerinden olan Karabağı işgal etmesi ve ilk bağımsızlık yıllarımızda

yaşanan ekonomik sıkıntılar sebebinden turistik etkinliklerde ve gelen ziyaretçi sayılarında bir takım dalgalanmalar yaşanmıştır. Bu dalgalanmalarda en büyük role sahip etken ülkenin içinde bulunduğu savaş durumudur. Böylelikle, Azerbaycanda dönem itibarıyla gelen ziyaretçi sayısında oluşan değişim, turizm hizmetlerini büyük ölçüde etkilemiştir. Tablo 3-de Uluslararası Turist taşımalarından görüldüğü gibi yeni yatırımların Azerbaycanı ziyaret eden turist sayısında değişikliğe sebep olduğunu göre biliriz.

Tablo 2: Uluslararası Turist Taşımaları (bin kişi)

	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Ülkeye gelen toplam yabancılar	2484, 1	2508,9	2297,8	2006, 2	2248,8	2696,7
Otomobil	891, 7	928, 2	748, 9	660, 0	701, 2	1089, 6
Demir Yolu	404, 4	378, 8	293, 4	230, 7	256, 8	306, 9
Hava yolu	946,4	993,5	1089,2	968,9	1164,9	1151,5
Su yolu	21, 2	26, 6	16, 1	32, 1	16, 8	18, 9
Yurt dışına gidenler toplam	3874,4	4284,7	4244,3	4095,8	4381,9	4108,9
Otomobil	2030,3	2518	2711	2610, 8	2720,5	2616
Demir Yolu	666,4	655,6	380,1	352,2	396,8	444,5
Hava yolu	768,8	861,2	893,1	843,3	890,7	825
Su yolu	46,5	38,6	29,7	53,2	29,3	12,3

Kaynak: State Statistical Committee of Azerbaijan; (<http://www.azstat.org>)

Son yıllarda turizm sektöründe bir hareketlilik yaşanmaktadır. Bu da devletimizin yürüttüğü doğru politika sonucu ortaya çıkmıştır. Ülkemizde eskiden rekreasyona dayanan iç turizm artık yerini yavaş yavaş kültür turizmine bırakmaktadır. Aynı zamanda Azerbaycanın yüksek coğrafyada yani Kafkasya dağlarının arasında yerleşmesi Dağ ve av turizmi açısından büyük potensiel taşıdığıının göstergesidir. Azerbaycanın ister doğal isterse de sosyo-ekonomik, kültürel özellikleri kendine özgü niteliklere sahiptir. Lakin, Azerbaycan sınırları dahilinde bazı bölgesel farklılıklar da buluna bilmektedir. Baktığımız zaman, bir tarafta 4500 metreye kadar yüksekliğe sahip olan yüksek dağlık alan, diğer tarafta deniz seviyesinden altta kalan araziler vardır. Mevcut durum turizm ve ekosistem açısından değişim ve gelişime sebep olmaktadır. Ülkemizde ılgın, karasal, subtropik ve Alp ekosistemlerinin bir arada yer alması bu sebeptendir. Sosyo-ekonomik faaliyetler toplumlarda bulunan kültür özellikleri ile doğrudan ilişkili içerisinde olsalar da ekosistemde oluşan değişimler turizm faaliyetlerinin de değişmesine etki eder. Bir birinden güzel doğal kaynaklara sahip olan Azerbaycanın rekreasyon potansiyeli olan çoğu sayıda dinlenme ve tedavi yerel merkezleri vardır. Ülkede bulunan Büyük ve Küçük Kafkasya Dağları, Kür-Araz ovaları, Lenkeren ve Nahçıvan bölgeleri tedavi ve dinlenme açısından büyük turistik potensiel taşımaktadır. Aynı zamanda Hazar Denizinin Nabran ve Abşeron kıyılarında bulunan kaplıcaların etrafı turistik kamplar, gençlik kampları ve pansiyonlar ile çevrelenmiştir. Eskiden bu tesisler çağının gerisinde kalsa da yıllar geçtikçe devletimizin desteği ile daha çağdaş, dünya çapında tesisler inşa edilmiş ve ya restore edilmiştir.

2. 2. 3. Azerbaycanın Turizm Potensieli ve Turizm açısından öneme sahip bölgeleri

Azerbaycan topraklarında bulunan çoğu bölge ve yöre turistik potansiyel açısından bakıldığında önemli niteliklere sahiptir. Özellikle de Abşeron yarımadasının kuzeyi ve Hazar Denizi sahillerinde, aynı zamanda Quba-Xaçmaz, Lənkeran Ovası, batı ve merkez bölgesi turistik açıdan büyük potansiyel taşımaktadır. Bu bölgelerin başlıca özellikleri aşağıda değineceğimiz gibidir:

Abşeron Yarımadası: Sahip olduğu doğa koşulları, dinlenmek için uygun olan iklimi, berrak aynı zamanda da ılık deniz, ince kumla kaplanmış plajlar, tedavi amacıyla sık-sık kullanılan çamur ve şifalı suları, ulaştırma ve altyapı açısından gelişmiş olması göz önüne alındığında, ülke dahilindeki rekreasyonel dinlenme kaynak ve tesislerinin bulunduğu önemli bölgelerden bir tanesi sayılır. Çünkü ülkemizdeki tedavi niteliğine sahip sanatoryumların büyük çoğunluğu burada yerleşmektedir. Burada kalp-damar, sinir sistemi, mide-bağırsak rahatsızlıklarının tedavi edilmesi için birçok büyük dinlenme merkezleri mevcuttur. Öte yandan bakacak olursak Abşeron yarımadası, Azerbaycanın çocuk ve genç nesle hitab eden parklarının yoğun olarak bulunduğu kampçılık merkezidir. Yakın geçmişte burada bulunan sağlık yurtlarında yapılan iyileştirme ve yeni yerlerin yapılması konusunda girişimlere başlanılmıştır. Abşeron yarımadasında bulunan termal turizm potensiyeli açısından Suraxanı, Şıx, Bilgəh, Buzovna, Pirşahı ve Mərdəkanda hidrojen sülfürle zengin olan sular büyük öneme sahiptir.

Quba-Xaçmaz: Ülkemizin Kuzeydoğusunda bulunan Quba-Xaçmaz bölgesi, büyük gelişme perspektifi taşıyan rekreasyon turizm bölgelerinden biridir. Bu bölgenin avantajlı ulaşım olanakları, eşsiz manzarası ve dağlık alanları, Hazar Denizinin Yalama-Nabran, Giləzi-

Zarat kıyılarında bulunan balneoloji merkezleri, Çenlibeli, Kaçreş, Qalaaltı, Xaltan, Afruca (şelale) vb mineral suları, rekreasyonel öneme katkı sağlayan özelliklerdendir. Özellikle de 1970-li yıllardan bu yana mevcut olan 350 kişilik Qalaaltı mineral suyu Batı Ukraynada bulunan Naftusiya adlı mineral suyla aynı tedavi özelliğine sahiptir. Son yıllarda Qalaaltı civarında dünya çapında bir sanatoryum, otel kompleksi yapılmıştır. Ayrıca Hazar Denizi ve demiryoluna olan yakınlığı, deniz seviyesine oranla 500 m yükseklikte mevcut olması, fevkalade güzel ve yeşil peyzajı, sebze yetiştirme, bağcılık ve hayvancılığın geliştiği ilçelerle iç-içe olması, temiz ve sağlıklı havası, Qalaaltının kısa süre zarfında sağlık ve dinlenme merkezi haline gelmesine yol açmıştır. Yaz ayları geldiğinde hafta sonlarını geçirmek için 2000-i aşkın insan Bakü, Sumgayıt çevresinden gelmektedir. Sovyetler birliği zamanı birlik ülkeleri tarafından sıklıkla ziyaretçi akımına maruz kalan ve çoğu kesim tarafından bilindik olan Nabran dinlenme kampının, Hazar deniziyle iç içe olması kampa farklı bir güzellik katmaktadır. Bu kampı bir yıl içerisinde ziyaret eden turist sayısıysa 100. 000 civarındadır.

Lenkeran Ovası: Hazar Denizi kıyısında yer alan Lenkeran Ovası da gelecek açısından değerlendirme potensieline sahip rekreasyonel alanlardan biridir. Lenkeran ovasının güneyinde mevcut olan subtropikal iklim, kumlu plajlar ve muhteşem manzaralı siteler, gelişmekte olan altyapı, yılın her mevsiminde sebzemeyve yetiştirme kapasitesine sahip tarım sektörü, işgücü, mineral suları, rekreasyon-turizm komplekslerinin oluşturulması için büyük potensiele sahip. Lenkeran ilçesi Meşesu ve İbadı adıyla bilinen mineral su kaynağına sahip. İçeriğinde bulunan azot ve metan eklem rahatsızlıkları, kadın hastalıkları, deri, kalpdamar problemleri gibi şikayetlere faydalı olduğu için bu sulara banyo Alınarak tedavi

olunuyor. Meşesi kaynağının olduğu yerde 150 kişilik konaklama kapasitesine sahip bir tesis mevcuttur.

Merkez ve Batı Bölgesi: Ülkemizin doğu yarısına kıyasla, merkez ve batı bölgeleri rekreasyon-turizm sektörü bakımından daha az gelişmiştir. Oldukça geniş olan bu arazilerde mevsimlik çalışan az sayıda tedavi-dinlenme tesisleri mevcuttur. Küçük Kafkasya Dağları eteklerinde bulunan Naftalan bölgesinde dünyada nadiren bulunan sağlık açısından önemli olan çamur petrolü vardır. Aynı zamanda bu bölgede 1500 kişilik konaklama kapasitesine sahip ve yıl boyu hizmet veren sağlık merkezi bulunmaktadır. Naftalan tedavi petrolünün tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Strabondan alınmış bilgiler sayesinde çok eski zamanlarda bile yara tedavisinde kullanıldığı bilinmektedir. Bu nedenden dolayı bahsi geçen dönemlerde Anadoludan, Kafkasyadan, İran ve Hindistandan tedavi amaçlı gelen çoğu kişi döndüklerinde buradaki petrolü çamur halinde kendileriyle götürüyorlardı. 19-cu yüzyıla gelindiğinde Naftalan, batıdaki ülkelerin dikkatini çekmeyi başardı ve 1887 senesinde bir Alman mühendisin almış olduğu petrol numunesinden ülkesinde merhem üretimi gerçekleştirmişti. Günümüzde çeşitli sağlık problemlerinin (bel, eklem, kas, sinir sistemi, damar, karaciğer ve diğer problemler) doktorların kontrolünde olmak üzere tedavisinin Naftaladaki sağlık tesisine binlerce Azerbaycanlı ve diğer ülkelere çoğu sayıda ziyaretçi gelmektedir. Azerbaycandaki bu tip tesislerin günlük olarak konaklama kapasitesinin 30. 000 kişi olduğu bilinmekte ve bu tesislerde 120. 000 kişi için istihdam sağlanmış olduğu açıklanmaktadır. Şuşada bulunan balneoloji-iklim Azerbaycanda tedavi açısından hayli ünlüdür. Şehrin kuru aynı zamanda temiz olan havasına, ultraviyole ışıklardan tedavi edici özelliği ele alındığı zaman İsviçrede bulunan Davos sağlık merkezine nazaran daha iyi olduğu bilinmektedir.

Ayrıca, Şuşada bulunan Turssu ve Şırlan karbon-hidrojenli mineral suları, eşi benzeri bulunmayan dağ manzaraları rekreasyon potansiyelini arttıran bir etkidir. Ermenistanın işgali sebebiyle faaliyeti bir süreliğine durmuştur. Terter nehri vadisinde bulunan 2100-2200 metre yüksekliklerdeki İstisu mineral su kaynakları, içinde bulunan bileşenler ve tedavi etme niteliği itibari ile dünyada tanınmış olan Çek Cumhuriyetinin Karlovary sularıyla benzer özellikler taşımaktadır. İstisu sağlık merkezinde mide-bağırsak, sinir sistemi ve diğer sağlık problemleri tedavi edile bilmektedir.

2. 2. 4 Azerbaycanda Turizm Hukuku

Günümüz dünyasında tüm sektörlerde olduğu gibi turizm sektörü açısından da Uluslararası ve aynı zamanda Ulusal düzeyde hukuk kuralları büyük önem taşımaktadır. İstihdam yaratması, ülkeye döviz akışı sağlaması bakımından büyük bir önem taşıyan turizm hizmetlerine diğer ülkelerde olduğu gibi, Azerbaycanda da ihtiyaç duyulmaktadır. Azerbaycan 1991 yılı itibarıyla bağımsızlığına kavuştuktan sonra, doğal olarak tüm sektörlerde olduğu gibi turizm hizmetlerinde de hukuki düzenlemeye gitmiştir.

Azerbaycan Sovyetler Birliği işgalinde olduğu zaman ülkede turizm olgusu ve turizm faaliyetleri mevcut olsa da bu faaliyetler yalnızca iç turizm olarak kabul edilmekteydi. 1991 senesi yani bağımsızlık sonrası turizmin gelişmesi için fırsat doğdu. Turizm bakanlığının kurulmasının ardından, 1999 senesinde Turizm Kanunu Kabul edildi. Daha sonra Azerbaycanda turizm sektörünün gelişmesi için devlet tarafından “2002-2005 yıllarını kapsayan Devlet Programı” hazırlanıp yürürlüğe konulmuştur. Planlanmış olan bu Devlet programı bağlamında modern ve dünya standartlarına uygun yeni turistik tesisler, alt yapı, bölgesel

kalkınmaya yönelik çalışmalar yapılarak ülke çekiciliğini arttırmak, yani yabancı turistleri çekmek hedeflenmiştir. 2002 yılı itibarıyla bu program uygulanmaya başlanmış, bu doğrultuda yapılmış olan çalışmaların sonucu olarak ülkemizde turizm açısından ilerlemeler kaydedilmiştir. Ülkemizin daha fazla gelişmesi için özellikle turizm hizmetleri sektöründe dönemin cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in "Azerbaycan Cumhuriyeti 2002-2005 yılları arasında Turizmin gelişimine dair" 27 Ağustos 2002 tarihli kararıyla, devlet programının yürürlüğe koyulması, yollar ve diğer alt yapı bileşenlerinin daha da iyileşmeye yönelik değişikliklerin olması gibi uygulamalar sayesinde turizm hizmetleri sektöründe belirli ölçülerde ilerlemeler kaydedilmiştir. (Növresli, 2010:199)

2.2.5. Azerbaycanın Turizm politikası ve Hedefleri, Turizm Hizmetlerinin gelişmesi için çözüm önerileri

Geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla ortaya çıkmış olan iktisadi, sosyo-kültürel, çevresel ve psikolojik değişimler, alışkanlık ve ihtiyaçlara büyük ölçüde etki etmiş, bunun sonucu olarak da ülkemizde uluslararası seviyede yaygın bir turistik potansiyel gelişmesi yaşanmıştır. Böylelikle, turizm algısının günümüz itibarı ile ulaşılmış olduğu boyutların sonucunda turizm, sanayileşme veya uluslararası ticaret gibi öneme sahip ve süreklilik içeren bir sektör özelliği kazanmıştır. Turistleri cezbe etme ve turistlere hizmet eden bilim, sanat ve ticaret olarak tanımlana bilen sektör olan turizm, ulus içi ve uluslar arası seviyede kazanmış olduğu devasa boyutlar sayesinde, yatırım ve iş hacmini geliştirmekte olan, gelir yaratma özelliğine sahip, döviz sağlayan, istihdam olanakları yaratan, sosyo-kültürel hayata etki eden önemli toplumsal fonksiyonları başaran bir niteliğe sahip olmuştur. Bu nitelik sayesinde dünyada turizm sektörüne yönelmiş olan ulusal ilgi artmış, turizm sektörü açısından beklenti

içerisindeki devletleri bu endüstrinin geliştirilmesi için yöneltmiştir. Turizm vasıtasıyla döviz elde edilmesi yönündeki faaliyetler, bu sektörün ülke ekonomisinde öneminin artmasına sebep olmuştur. Turizm özellikle de gelişmekte olan ülkeler için ödemeler dengesine olumlu katkı yapması sebebiyle terci edilmektedir. Ziyaretçileri turizm hareketlerine ve faaliyetlere yönelten iç ve dış faktörler bir birinden farklıdır. Açıklayacak olursak:

- **İç faktörler:** İnsanları seyahat etme ve konaklamaya yönelten, turizmin özünde var olan temel dürtülerdir. İnsanların gelir düzeylerinde yükselmeler yaşandıkça, sosyal devlet ilkeleri doğrultusunda ilerlemeler oldukça, turizmin temelinde var olan yer değiştirmeler, turizm ihtiyacının karşılanmasına yönelmiş iç faktörler niteliğini kazanmaktadır. Bu faktörlerden başlıcaları aşağıdakılardır:

İş: Dünya üzerinde ekonomik ilişkilerin gelişmiş olması milyonlarca kişinin işle ilgili seyahatler etmesine neden olmuştur.

Merak: Turistik hareketlenmeleri başka yer değiştirme ve hareketlerden ayıra bilen temel nitelik, başka yer ve toplumları görmeye olan merakıdır. Bu nedenle de turistler ülkenin kendine has olan özelliklerini göreceklere bölgelere giderler. Ziyaretçiler bu nedenle de Azerbaycanda en çok Bakü, Gence, Quba, Qobustan, Şeki, Şamakhı, Hazer denizi gibi doğal ve tarihsel açıdan zengin olan bölgelere gitmektedirler.

İnanç: İnsanlar tanrıya olan ibadetlerini ve ya kendi inançlarına uygun ritüellerini gerçekleştirmek amacıyla turizme yönelirler. Ziyaretçiler daima inanmış olduğu dini liderinin doğup büyüdüğü, yaşadığı bölgeleri görmek ister. Bu sebepten kutsal olarak kabul görmüş yerleri, mabetleri, tapınakları ziyaret etmeyi dini görev olarak görürler. Azerbaycanda da bu tapınaklardan sayılan Naxçivanda yer alan Ashabi Kahv her yıl onlara turist çekmektedir.

Kültür ve Eğitim: Kültür ve eğitim, insanları turizm hareketlerine yönelten faktörlerin biri olarak kabul edilir. Çoğu ülkeler, kültür ve eğitim turizminden büyük miktarda döviz kazancı elde etmektedirler. Örnek gösterecek olursak Paris sanat ve kültür dünyasındaki yeriyle turizm ziyaretlerinin merkezi olmuştur. Londra, meşhur üniversiteleri, zengin çeşitde eğitim kurumları, araştırma enstitüleriyle dünyadaki çoğu ülkeden her yıl binlerle öğrenciyi çekmektedir. Eğitim amaçlı yapılan turistik faaliyetlere de bir örnek her yıl ülkemizden Ukrayna ve Türkiye'ye lisans eğitimi almak için giden öğrencilerdir. Sınav olmadan sadece orta okulu bitmeye dair belgeye dayanarak öğrenci alımının yapılması ülkeye turizmden gelir gelmesi için yapılmış hamledir.

Dinlenme ve Eğlence: Eğlenmek ve dinlenmek için yapılan seyahatler çok eskiye dayanmaktadır. Günümüzün toplumsal ve kültürel koşulları, gezerek eğlenme ve dinlenme faaliyetlerini daha da yaygın hale getirmiştir.

Azerbaycandaki durumsa aşağıdaki tabloda belirtilmiştir. 2008 yılındaki verilere göre tesis türleri arasında ağırlıklı olan 48 adet tedavi ve dinlenme amacıyla çalışan tesisin toplam konaklama kapasitesi 10.914'tür. İkinci sıradasa 5.004 konaklama kapasitesine sahip turistik oteller ve turistik kamplar gelmektedir.

Tablo 3: Azerbaycanda bulunan Dinlenme Tesis Tür ve Kapasiteleri (2008)

Tesis Türleri	Tesis Sayısı	Yatak Sayısı
Tedavi-Dinlenme Amaçlı Tesisler	48	10.914
Dinlenme Evleri ve Pansiyonlar	13	845
Dinlenme Kampları	27	1.461

Turistik Oteller ve Turizm Kampları	10	5.004
Toplam	98	18.224

Kaynak <https://www.stat.gov.az>

Spor: Spor turizminin önemi gün geçtikçe artmaktadır. Olimpiyat oyunları, uluslararası spor karşılaşmaları yüzlerce turist için seyahat etmesi için sebeptir.

Sağlık: Turizmdeki en önemli faktörlerden birisi tedavi ve sağlık turizmidir. Kaplıcalar, içme suları, şifalı sular çamur banyoları v. s.

Dış faktörler: Günümüz dünyasında gittice gelişen tanıtım araçları ve tekniklerinin sayesinde, ülkeler sahip oldukları turistik potansiyeli dünya genelinde tanıtmakta ve turistik hareketlenmeleri yaygınlaştırmaktadırlar. Yoğun tanıtım, reklam, pazarlama ve halkla ilişkiler yönündeki çalışmaların sonucu turizm sektörü büyük bir hızla gelişmekte, yıllar geçtikçe artmakta olan insan sayısı, iç ve dış turizm hareketlerinde katılmaktadır. Yeni turistik bölgelerin turizme açılmasıyla da turizmin boyutları gittikçe büyümektedir.

Azerbaycanda turizminin gelişmesi ve turistik harcamaların artması için öneriler aşağıda olduğu gibi sıralanmıştır.

- Modern turizm tesislerinin sayısının artması,
- Hizmet kalitesindeki artış yaşanması,
- Turizmde personel eğitimi,
- Geniş çapta gezi turlarının organize olunması,
- Bölge ve yörelerde de yerel turistik merkezlerin yaratılması,
- Kış turizmi için de gereken alt yapı çalışmalarının yapılması

Bu önerilerin çerçevesinde meydana gelecek olan gelişmeler, ülkemizin ekonomisine büyük ölçüde katkı yapacak ve bu gelişmeler sonucu ülkemizde turizm hizmetleri önemli bir sektör olacaktır. Özellikle de

günümüzde refah seviyesi yüksek olan, kişi başı milli geliri çok olan gelişmiş devletlerin tamamı turizme ağırlık vermiş olan ülkelerdir. Bununla beraber, doğa kaynakları yeteri kadar olsa bile, geride kalan, birtakım dahili problemleri olan ülkelere, turizm potansiyelini yeterli düzeyde değerlendirilmemiş, turizm gelirleri az olan ülkelerdir.

Ülkemizde turizm potansiyelinin ve turizm faaliyetlerinin neler olduğu ve bahs edilen etkinliklerin ülkede mevcut olan turizm sektörüne hangi düzeyde etkili ola bileceği araştırılmaktadır. Özellikle de Sovyetler Birliğinin çökmesiyle global sistem yeni bir süreç içine girmiştir. Böylelikle bağımsızlık kazanmış olan Azerbaycan da bahs edilen değişimde kendi yerini almıştır. Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından ülkede mevcut olan tüm sektörler gibi, turizm sektöründe de değişimler gözlenmiştir. Lakin turizm sektörü açısından ele aldığı zaman bu değişim olumlu kabul edilebilir. Çünkü, Sovyetler Birliği döneminde kapalı ülke olması nedeniyle, turizm potansiyelini yeteri kadar kullanamayan Azerbaycan, Sovyetler Birliğinin dağılması sonucu sahip olduğu potansiyeli dünyaya tanıtmaktadırya çalışmaktadır. (SEFEROV, R. HESENOV, T. (2006) Azerbaycan Turizm Potansiyeli ve Turizm Etkinliklerinin Değerlendirilmesi. Türkiyat Araştırmalar Dergisi. s. 255-272.)

Azerbaycanda çeşitli turizm olanakları ve bölgeleri olması ülke ekonomisindeki gelişmelere zaman içerisinde daha hızla katkıda bulunabilecek bir potansiyel arz etmektedir. Gelişmiş olmanın en önemli göstericilerinden biri de, turizm tesislerinin ülke içerisindeki düzenle dağılmasıdır. Bu nedenle de, ülkede mevcut kaynakların tamamının değerlendirilerek, kalkınma sürecinin ülke geneli yayılması için turistik kamplar ve tesislerin gerektiği bölgelerin tümüne dengeli bir şekilde dağılışı sağlanması gerekmektedir. Bunun sonucu olarak da Azerbaycanda

çeşitli turizm potansiyel ve turizm faaliyetleri etkin biçimde kullanılmak suretiyle ülkedeki ekonomiye katkıda bulunacak ve böylelikle turizm önemli sektörlerden birine çevrilecektir. Azerbaycanın yapması gereken; turizm sektörünü bazı sosyal faaliyetlerden ayırmayacak bir görüş benimsemek yoluyla çözüm araması olmalıdır. Başka bir deyişle turizm için evvela sanayi, ulaşım, enerji, hizmet gibi sektörlerin oluşturmuş olduğu iktisadi alt-yapının, bilgi ve beceri gibi faktörlerin oluşturmuş olduğu bir üst yapı olması temel şarttır.

2. 3. AZERBAJCAN VE DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ

Dünya Ticaret Örgütü adıyla bilinen kurum ülkelerde ticaretin daha da gelişmesi, mamül ve hizmetlerin serbest dolaşması amacıyla, uluslararası piyasada serbestlik sağlanmasını kurallara bağlayan bir kurumdur.

Dünya Ticaret örgütü, Ticaret ve Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşmasının(GATT) 15.12.1993 tarihinde sona ermiş olan Uruguay Round müzakereleri sonrasında 1995 yılında kurulmuş olan “Ticaret ve Gümrük Tarifli Genel Anlaşması”na taraf ülkelerin tümünün üye olduğu bir kuruluştur. Genel merkezi Cenevre’de bulunmakta olan DTÖ-nün sahip olduğu temel görevler, üyeleri olan ülkeler arasında ticari ilişkileri geliştirmek ve gelecekte gerçekleştirilmesi varsayılan birden çok tarafın katılımı olan ticaret müzakereleri için bir platform oluşturulmasıdır. Sadece mamüllerin ticaretini öne çeken ve sağlam yasal temele sahip olmayan GATT-ın aksine DTÖ, hizmetler ve yatırım gibi farklı alanları da kapsamaktadır. DTÖ-nün kurulması itibarıyla GATT, DTÖ kapsamı içerisinde yer alan anlaşmadan biri haline gelmiştir. 2007 Ocak ayından bu yana Dünya Ticaret Örgütü, 150 üyeden oluşmaktadır. Üye olan ülkeler tarafından yapılmakta olan tüm anlaşmalar ve taraf oldukları bütünleşmeler DTÖ tarafından onanmak suretiyle karara bağlanmaktadır.

Bu örgütün genel amacı, anlaşmalar yapmak veya bölgeselleşmeler sonucunda global ticareti veya diğer üyeliğe sahip olan ülkelerin ticaretini haksız rekabetle baş başa bırakmamaktır.

18 Ekim 1991 tarihi SSCB nin dağılması sonucu bağımsızlık kazanan Azerbaycan Cumhuriyeti, ilk bağımsızlık yıllarında çoğu sosyo-ekonomik sorunla karşılaştı ve zaman içinde bu sorunlar üstesinden gelmeyi bildi. Bağımsız olan devlet olarak bile, uluslararası iktisadi ve politik seviyyede önemli ve belirleyici bir faktör haline gelmiştir. Ülkede uzun süredir iktidarda olan güçlü siyasi güç ve bu gücün ekonomik kalkınmaya doğru attığı adımlar, ülkenin ulaştığı kalkınma düzeyde de önemli bir faktör varsayılmaktadır. (HASANOV, 2005: 211) Özellikle de 1994 senesinde ondokuz ülke ve otuz üç şirketin katılımı vasıtasıyla imzalanmış olan “Asrın Anlaşması” isimi verilen petrol sözleşmesi, yaklaşık olarak altmış milyar dolar civarında yatırım ve iki yüz milyar dolar hacminde gelir hedefi doğrultusunda bu gelişmede etkin olmuştur. (ATAKİŞİYEV, 2005: 77)

Ülke içerisinde bulunan petrol ve gayri petrol sektörlerin de gelişmesi konusunda ciddi programların uygulandığı bilinmektedir. Mevcut durum itibarı ile, çoğu sayıda ve ciddi şekilde sorun olmasına rağmen önemli sosyo-ekonomik başarılar elde edilmiştir. Ülkenin yönetiminin amaçlarına ve programlarına göre, bu çalışmalar ve başarılar devam edecektir. (ALİYEV, 2005) 2008-2010 yılları arasında petrol üretiminde takriben bir milyon varilin maksimum seviyeye ulaşacağı düşünüldüğünde, Azerbaycan'ın sosyal ve ekonomik gelişmeler açısından daha da hızlı ve kolay bir biçimde değişen dünya koşullarına uyum sağlayabileceği söylenebilir.

Azerbaycan Cumhuriyeti, çağdaş dünyada yerini almak isteyen, DTÖ Sekreterliğine başvurdu 23 Haziran 1997 adaylık için. Azerbaycan'ın

DTÖ üyeliğinin amacı aşağıdaki başlıkları altında özetlemiştir. (MED, 2006)

- Dünya İktisadi sisteminin entegrasyon sürecinin hızlandırılması,
SCO üyesi ülkeler tarafından uygulanan indirimlerden yararlanmak,
DTÖ tarafından kabul edilen genel kurallar çerçevesinde ticari faaliyetleri gerçekleştire bilmek,

- Ülkede gerçekleştirilmesi çalışılan ekonomik yenilikler için uluslararası kuruluşlardan veya farklı ülkelere yardım alma fırsatı elde etmek,
Tso kurallarını uygulayarak daha doğrudan yabancı sermaye çizebilme
Tır potansiyel sorunların çözümünde DTÖ mekanizmalarından faydalanmak.

Bu ve ya benzeri amaçlar için yapılmış olan başvuru DTÖ tarafından değerlendirildi ve gözlemci statüsü Azerbaycan'a verildi. 16 Temmuz 1997 tarihi itibarıyla DTÖ'NÜN katılımını görüşmek amacıyla çalışma grubu oluşturuldu. Bu çalışma grubunun amacı; ülkede mevcut olan dış ticaret deki politikaları analiz etmek ve sonra bu sistemi geliştirmek ve DTÖ standartlarına uyum sağlamaktır. Böylece, 22 Nisan 1999'da Azerbaycan, DTÖ Sekreterliğine mevcut dış ticaret rejiminin hakkında bir mutabakat zaptını getirdi. Çalışma grubu ikinci toplantıyı Haziran 2002'de, ikinci toplantıyı Ekim 2004'te, üçüncü toplantıyı Haziran 2005'te ve dördüncü toplantıyı Mart 2006'da gerçekleştirdi. Bu dört röportajda, karşılıklı müzakereler yoluyla birçok sorun tespit edildi. (MEMMEDGULİYEV, 2005: 7) Azerbaycanın üyelik başvurusu 1997 senesinde başlasa da, bu konuda olan tartışmalar 2001 yılından beri yoğunlaşmış ve gelişmiştir. Bunun için iki ana nedeni vardır. Birincisi, 2001'den sonra Dışişleri Bakanlığı DTÖ müzakerelerini denetlemeye başladı. Bakanlık bünyesinde temsilci ekonomik idare er birimi'nde eğitim görmüş olan uzman bireyler, başta da Cenevre olmak suretiyle

çeşitli organizasyonlarda temsilci olarak çalışmaya başladı. Bu, Azerbaycan'ın dış dünyadaki itibarını artırdı. İkinci sebepse, Birleşik Devletlerin sağlamış olduğu teknik yardımın bu dönem içerisinde başlamasıdır. ABD'den uzmanlar, gerekli belgelerin oluşturulmasında ve kadroların eğitilmesinde önemli yardımlar sağladı. (MEHDİZADE, 2005: 31) DTÖ vasıtasıyla yürütülen her yeni turun daha liberal sonuçlara yol açtığını düşünürsek, her yeni üyelik ülkesinin karşılaştığı koşulların daha şiddetli olacağı varsayılmaktadır. Buna göre, ülkemizin sahip olduğu koşullar daha önce aday gösterilmiş olan ülkelere göre daha zor olsa da, bu zorlukların Olası gecikmelerle artması mümkündür. Azerbaycan'ın önemli ticaret ortaklarının ve komşularının DTÖ üyesi olması ya da katılım sürecinin tamamlamak arefesinde olması nedeniyle herhangi bir gecikme yaşanmamalıdır. BDT, Kırgızistan, Gürcistan, Moldova ve Ermenistan gibi ülkeler DTÖ üyeliğine kabul edilirken, Rusya ve Ukrayna müzakerelerini tamamlayarak katılım protokollerinin imzalanması aşamasına ulaşmıştır. (DTÖ, 2006)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TURİZMİN HİZMETLERİNİN EKONOMİK KALKINMA ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

3.1 ULUSLARARASI TURİZM HİZMETLERİ TİCARETİNİN DÜNYA EKONOMİSİNDE ÖNEMİ

Turizm hizmetleri olarak adlandırdığımız sektörün 1950-li yılların ardından ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan önemi gittikçe artmış ve gelişen bir sektör haline gelmiştir. Böylelikle turistik seyahatler, insanlık tarihinin ilk çağlarından bu yana gezmek, görmek, tedavi olmak, dinsel ve toplumsal etkinliklerde bulunmak için devamlı hale gelmiştir. Turizm; kişilerin ticari amaç gütmekten dinlenmek, eğlenmek, öğrenmek, sağlık, zevk, spor, inanç, kültürel vb. nedenlerle bireysel veya toplu şekilde belirli bir süre zarfında turistik ürünlerden yararlanmak suretiyle yapmış oldukları faaliyetleri dizisini kapsamaktadır. Tarihin akışıyla birlikte medeniyetlerde oluşan gelişim, toplumlardaki zenginleşme, yoğun çalışma temposunun getirmiş olduğu tatil yapma ihtiyacı, ulaşım olanaklarının artması ve ulaşım sistemlerindeki gelişme, boş zamanlarda görülen artış, teknolojinin gelişmesiyle birlikte dünyanın farklı coğrafyalarındaki doğal ve tarihi yerlerin, güzelliklerin insanlara tanıtılması sonucunda turizm hizmetlerinde hızla bir gelişme gözlemlenmiştir. Bu gelişmelerin ışığında da turizm hizmetleri büyüme göstermiştir.

Bu kadar büyük bir sektörün ekonomik etkilerinin de çok büyük olması olağandır. Turizm hizmetleri, turist açısından konaklama, ulaşım, beslenme, eğlenme ve dinlenme ihtiyaçlarını bir arada karşılayan hizmetler bileşenidir. Tüm bu hizmetlerden yararlanabilmek için turistin belirli bir gelirinin olması ve seyahat için ayırdığı bir maddi kaynağa sahip olması gerekmektedir.

Turizm hizmetlerinden yararlanmak isteyen biri için öncelikle önem arz eden faktör konaklamadır. Turist, belirli bir ücret karşılığında otel, hostel, tatil köyü, apart otel ve ya pansiyonda konaklayacaktır. Bunun yanı sıra diğer hizmetlerden de yararlanacaktır. Bir ülkede yapılan turistik seyahatlar sonucu turizm harcamalarından elde olunan paranın, aynı ülke ekonomisinin içinde elden ele dolaşması, çarpan etkisiyle ülke ekonomisine hayli gelir getirecektir.

Sektörde üretilmiş olan mamül ve hizmetler olayı arz yönünden, bunların ziyaretçiler tarafından satın alınmasıysa olayı talep yönünden oluşturmaktadır. Turizm hizmetlerindeki ürün üretimi süreci, başka sektörlerdeki mamül ve hizmet üretimi sürecinden daha fazla karmaşıktır. Bunun sebebi ulaştırma, haberleşme, bankacılık ve sağlık gibi birçok sektörle ilişkide olmasıdır. Turizm sektöründe ekonomide var olan diğer sektörlerden mamül ve hizmet satın almak suretiyle, turistik ürünü bütün haline getirerek tüketiciye sunuluyor. Bu sebeple de turistik ürününün üretim ve tüketiminin bütün aşamaları ayrılıkta bir ekonomik faaliyet sayıla bilir ve bu faaliyetler dizisi ekonomiden ayrı düşünülmemektedir. Lakin, her bir ülkenin kendine has ekonomik yapısı ve seçmiş olduğu ekonomik sistem sebebiyle, turizm sektörünün ekonomi açısından etkileri de bir ülkeden başka bir ülkeye farklılık göstere bilir. Geçtiğimiz yani 20. yüzyıla gelindiği zaman ekonomik ve sosyokültürel açıdan ülkelerin gelişmesine en büyük katkıyı turizm sektörü sağlayabilmiştir. 1950 senesinde turizme 25 milyon insan katılırken bu statistik 2000 senesinde 683 milyona 2011 senesindeyse 980 milyona kadar ulaşmıştır. Dünya turist sayıları ve turizm gelirleri verileri Tablo 2-de gösterilmiştir. Tablo 6-daysa 2009, 2010, 2011 yıllarında en fazla turist çeken ülkelerin verileri yer almıştır.

(Tablo 4) Dünya Turist Sayıları
ve Ziyaretçi
Sayıları (Milyon Kişi)

Yıl	Turist sayısı(milyon kişi)	Turizm gelirleri (milyon \$)
2000	683	475
2001	680	482
2002	700	482
2003	694	533
2004	764	633
2005	802	679
2006	846	733
2007	901	856
2008	919	939
2009	880	851
2010	940	919
2011	980	1. 200

Kaynak: Dünya Turizm Örgütü
(UNWTO Highlights) 2011 Yılı
raporu

(Tablo 5) . Ülkeler
ve Turizm Gelirleri

Ülke	2009	2010	2011
Fransa	76,8	76,8	79,5
ABD	55	59,7	62,4
Çin	50,9	55,7	57,6
İspanya	52,2	52,7	56,7
İtalya	43,2	43,6	46,1
İngiltere	28,2	28,1	29,2
Türkiye	25,5	27	30
Almanya	24,2	26,9	28,4
Malezya	23,6	24	24,7
Meksika	21,5	22,4	23,4

Kaynak: Dünya Turizm Örgütü
(UNWTO Highlights) 2011
yılı raporu

3. 1. 1. Turizm hizmetlerinin mikro ekonomik önemi

İktisat bilimi, ekonomide olan sorunlara çözüm bulmak amacıyla çeşitli şekilde bölümlendirilmiştir. En yaygın ve en kabul görmüş temel ekonomi bölümleriyse mikro ve makro iktisattır. Makro ve mikro sözcükleri Yunancadan dünya literatürüne geçmiştir. Mikro iktisat, ekonomiye daha yakından daha detaylı adeta bir mikroskop gözüyle bakmaktadır. Açıklayacak olursak mikro ekonomi, ekonomiye etki eden insan davranışlarını ve insanların piyasa, firma ve bireyler gibi küçük birimlerle olan ilişkilerini inceliyen bir iktisat bölümüdür.

Mikro iktisadın turizm hizmetleri sektörüne uygulanması halinde, sektörde olan tüketicilerin davranışlarını ve harcamalarına etki eden, hem arz, hem de talebe yönelik faktörlerin hangi faktörler olduğu daha kolay incelenir ve aynı zamanda turistik harcamaların mikro ve makro açıdan ekonomik etkileri ortaya konulabilir. Temel yöntemlerden olan üretim ve maliyet yöntemleri sayesinde turizm sektöründeki uzun, kısa ve çok kısa dönemde üretimde oluşan değişiklikler kolayca gözden geçirilebilir. Temel maliyet kavramları yardımıyla, otel, hostel, tatil köyü, pansiyon, tur operatörleri gibi değişik kapasite ve büyüklüğe sahip turistik işletmelerin, üretim aşamasında karşılaşılabilecekleri olası maliyetler hesaplanabilir. Ülkedeki turizm potansiyeli yardımıyla tam istihdamın nasıl sağlanabileceği, kıt olan kaynaklardan daha çok fayda almak ve bunun ortaya çıkaracağı fırsat maliyetleri, firma ve tüketici arasındaki denge, denge fiyatının oluşması ve kısmi denge analizi gibi mikro ekonomiye ait olan konular turizm açısından ortaya konulabilir.

3. 1. 2. Turizm hizmetlerinin makro ekonomik önemi

Makro ekonomi ilk defa 1933 senesinde Regnes Frish tarafından ortaya atılmış olsa da yeni bir anlayış değildir. Bu ekonomik bakış açısına 15.

yüzyıl itibariyle birçok dönemde dikkat edilse de makro ekonomi kavramı, 1929 yılında ekonomide oluşmuş bunalım sonucu yaranmıştır. Ekonomi, para, tahvil, emek ve mal piyasası olmak üzere dört temel makro piyasa yardımıyla Keynes tarafından incelendikten sonra, mevcut görüşlerin dışına çıkmıştır. Keynesin iddasına göre devlet istikrar politikaları uygulayarak ekonomideki sorunları önleyebilir. Bu idda da modern makro ekonominin oluşmasında öncülük yapmıştır.

Makro Ekonomi Mikronun aksine olaya kuşbakışı yani tepeden bakmaktadır. Makro ekonomik teorilerin, turizm hizmetlerine uygulanmasıyla birlikte turizm sektörünün bir coğrafi bölge, bir ülke, herhangi bir ülkenin bölgesi ve ya tüm dünya geneli açısından ekonomik önemiyle ilgili bir fikire sahip olmak, analiz ve ileriye yönelmiş olan öngörü yapmak daha kolay olacaktır. Makro iktisat yardımıyla bir ülkede turizm personellerinin istihdamını, turizmin ülke GSYH-na ne kadar etki ettiği, herhangi bir bölgenin turizm gelirleri ve başka verileri doğru değerlendirilebilir. Bu sayede de ister devletler, ister yatırımcılar doğru politika izleyerek büyük miktarda fayda sağlayabilirler.

3. 2. TURİZM HİZMETLERİNİN İSTİHDAMA ETKİSİ

Tüm ekonomik faaliyetler gibi, turizmin de yaratmış olduğu gelir ve döviz akımı turistik seyahatin gerçekleştiği ülke, turistik bölge ve turistik tesisin ekonomisinde ciddi anlamda ekonomik etkilere sebep olur. En önemlisi turizm ve turizmin etkilediği diğer sektörlerde istihdam oluşur.

Geniş anlamda bakıldığı zaman istihdam bütün üretim faktörlerinin, dar anlamda bakıldığı zaman ise sadece emek faktörünün üretim sürecine katılmasıdır. Turizm emek yoğun olması sebebi ile ekonomide istihdam etkisi yaratır. Bahs ettiğimiz etki direkt, endirekt ve ek istihdam olarak 3 şekilde mevcuttur. Direkt istihdam dediğimiz zaman turizm hizmetleri

sektöründe doğrudan oluşan istihdam anlaşılabilir. Sektörde emek-yoğun üretim biçimiyle çalışılma zorunluluğu, makineleşme ve otomasyonun yararlarından sınırlı miktarda kullanılabilecek imkanı direkt istihdam etkisini arttıran faktörlerdir. Endirekt istihdamdaysa turizm sektörüyle ilişkide olan, mal ve hizmet veren diğer sektörlerde yaratılan istihdamdan bahsedilmektedir. Ek istihdamla direkt ve endirekt istihdamla sağlanmış olan gelirin harçlandıktan sonra turizm çarpanının etkisiyle ekonomi içerisinde yaratılmış olan istihdamı içerir. Turizm talebinin yoğunlaştığı zamanlarda işgücünde olan talebin de artarak istihdamda yoğunluğa yol açar. Turizmin yaratmış olduğu istihdam, mevsimlik olması sebebiyle, kalifiye olmayan ve niteliksiz işgücü kullanması, kadın işçi sayısının erkeklere nazaran fazla oluşu gibi özellikler taşımaktadır.

3. 3. TURİZMİN EKONOMİNİN SEKTÖRLERİ ÜZERİNDE OLAN ETKİSİ

Hizmetler sektörü içerisinde yer alan turizm, taşıdığı özellikler nedeniyle başka sektörler ile de yakından ilişki içinde bulunmaktadır. Turizm hizmetleri, turizm ihtiyaçlarının karşılanması açısından ekonomideki bütün sektörleri kullandığı gibi, bazılarınıysa kendi ihtiyaçları doğrultusunda şekil vermekte, diğer bir kısmınıysa da yeniden meydana çıkarmaktadır. Ayrıca tarım sektörü ürünleri de turizme fayda sağlamaktadır. (Növresli, 2010:48) Ülkenin ekonomisinde dahili ve harici turizm faaliyetlerinin yaratmış olduğu tüketim ve gelir hacmi, özellikle de tarımda ve turizm sektörüyle birlikte başka sektörlerde de canlanma ve hareket getirmiştir.

Turistlerin hayatı, barınak ve her zamanki gibi beslenme, sağlık ve kaza gibi tatil hayatı ile ilgili ihtiyaçların karşılanması arasındaki farklar mevcuttur. Bazı ihtiyaçlar arasındaki benzerliğe rağmen, turizmdeki

gelişmelere paralel şekilde turist ihtiyaçlarının arasında farkın gittikçe artmasının sonucunda, turizm yaşantısının etkisi altındaki hizmetler, sanat ve ticaret biçimlerinde büyük ölçüde bir çeşitlilik yaratmaktadır. Bir ekonomi içerisinde turizmin ilk gelişim aşamasında, turizm bir tüketim biçimi düzeyinde olması sebebiyle, bireylerin genel ihtiyaçlarının karşılanması özelliklerine sahiptir. İkinci aşamadaysa, sadece yazlık konutlar ve çeşitli biçimdeki yapısal düzenlemeler değil, bunun yanı sıra kiralık yerler, kamp alanları, konaklama ve yiyecek-içecek işletmeleri yapımı, yol inşası, konaklama tesislerinin daha da iyileştirilmesi önem kazanır. Böylelikle, turizm inşaat ve sanayi gibi sektörler üzerinde etki etmeye başlar. Üçüncü aşamadaysa daha çok rahatlık öne geçeceğinden, yüksek maliyete sahip hizmetler, işlenmiş yiyecek-içecek, gıda ürünleri, rahatlık arttıran ve ihtiyaçların giderilmesi açısından kolaylaştırıcı fonksiyon taşıyan çeşitli mamül ve hizmetlerde canlılık meydana gelmektedir. Dördüncü aşamadaysa, ziyaretçinin güvenliği sağlanmaya gayret gösterilir. Bu aşama gerçekleştiği zaman sağlık hizmetleri, bankalar, sigorta hizmetleri ve emniyet kurumları turizmde yaşanan gelişmeden etkilenmektedir. Beşinci aşamaysa lüks turizmdir. Mevcut turizm ticaretinden lüks turizme geçiş ile beraber, sektördeki mamül ve hizmet üreten kuruluşların kalitelerinde bir artım meydana çıkar. Böylelikle turizm hizmetleri başka sektörlerin üzerinde yaratmış olduğu endirek etkiden kaynaklanmış olan sürükleyici bir rol oynar. Turistik talebinin ortaya çıkarmış olduğu ek talep sebebiyle, mamül ve hizmetlerin yerel halkın ödemiş olduğu fiyatlardan ve ihracatdaki fiyatlarından daha yukarı fiyatlarla satılması, başka sektörlerde yer alan üreticilerin ilgisine sebep olur. Turizmin diğer sektörlerin üzerinde etkisi ülke, bölge ya da turistik destinasyonda gelişmiş turizm türü açısından farklılıklar da göstere bilmektedir.

3. 3. 1. Tarım Sektörüne Etkisi

Tarım ürünlerine yönelmiş olan direk turizm tüketim harcamalarının yanında, turizm sektöründen gelir elde eden bireylerin harcamaları da dolaylı olarak gelir etkisi yaratmaktadır. Tarım mamülleri piyasasında meydana gelmiş olan talep kaymaları bir seviyeye kadar turizm talebinin tarafından giderildiği sebebiyle, dolaylı gelirin etkisi tahmin olunandan da çok olmaktadır. Tarımcıların farklı alternatifleri değerlendirmek suretiyle turizmden gelir elde etmeleri de mümkündür (Olalı ve Timur, 1986:112).

Turizmin gelişmesiyle paralel şekilde gelirden olan etkinin artması, tarımdaki üretim kalitesinin daha da artmasına, belirli bir standart sağlanmasına ve kaliteye sahip ürünün gereken değeri bulmasına sebep olur. Tarım ürünlerine yönelmiş direkt turizm tüketim harcamalarının yanı sıra turizm sektöründen gelir elde eden bireylerin yaptığı harcamalar da endirekt gelir etkisine sebep olur. Bundan başka çiftçilerin yaz mevsiminde yerlerini kamping, karavan turizmine açmış olması, tarım sektöründe mevcut olan mevsimlik işsizliği turizm sektörünün gidermesi gibi etkiler, turizm sektörünün tarıma olan etkileri olarak düşünülebilir.

3. 3. 2. Sanayi Sektörüne Etkisi

Turizmin sanayi sektörüne yaptığı etki üç grupta ele alınabilir:

1) Tüketim malı üretmekte olan sanayilere turizm etkisinin yüksek olduğu söylenebilir. Turist ihtiyaçlarının ortaya çıkardığı talebe uyum sağlanması için yiyecek, içecek, tütün mamulleri, tekstil gibi sanayi kollarında üretilmiş olan mamüllerin turizm standartlarına uygun olmasına çaba gösterilir.

2) Ara malı üretmekte olan sanayilerdeyse, mesela deri ve deriden yapılan mamulleri, cam, seramik, demir-çelik sanayilerinde de turizm kaynaklı ilave talep sebebiyle etki söz konusudur.

3) Yatırım malı üretmekte olan sanayiler için turizmin etkisi yok derecesinde azdır. Sadece ulaşım araçlarını üreten sanayiler içerisinde turizmin gerektirmiş olduğu bazı değişiklikler yapılmaktadır.

3.3.3. Hizmet Sektörüne Etkisi

Turizmde yaşanan gelişim, bir bölgede turizm hareketleri ve yatırımlarında artışa, hizmet sektörünün daha da önem kazanması ve gelişmesine sebep olur. Turizmin etkilemiş olduğu üçüncü üretim sektörleri, mevcut tüketimle ilgili olan fırıncı, manav, kasap, bakkaliye gibi bazı sektörler, donatım sanatlarıyla ilgili olan elektrik, boyama, inşaat gibi sektörler, konfor ile ilgili olan moda, spor alet ve araçları, parfüm gibi sektörler, güvenlik ve diğer hizmetlerle ilgili olan banka, sigorta, sağlık gibi sektörler ve lüks hizmetler veren kuyumcu, gece kulübü, sauna gibi sektörlerdir.(Turizmin olumlu ve olumsuz Etkileri, <https://turizmci.wordpress.com/turizm/turizmin-ekonomiyelolumlu-ve-olumsuz-etkileri/> (19.05.2019))

3.3.4. Turizmin Altyapıya Etkisi

Turizmin Altyapıya olan etkisini iki yönden ele alabiliriz:

1) Fiziksel Altyapıya Etkisi

Fiziksel altyapı, belirli bir yerleşme merkezinde devamlı olarak oturanların yararlanmış oldukları su, doğal gaz, enerji, ulaşım ağı, kanalizasyon, temizlikle ilgili olan tesisler, otoparklar, sporla ilgili tesisler, toplantı ve kongrelerin gerçekleştirilmesi için var olan tesisler, haber sistemleri olmak üzere altyapı tesis ve hizmetleri, ulaştırmanın gereği altyapı ve turizm hizmetleri endüstrisinin kurulmasıyla ilgili temel

ihtiyaçları karşılaya bilen altyapıdan meydana gelir. Yeterince fiziksel altyapıya sahip olmayan bir yerin turistik destinasyona çevrilmesi güçtür. Turistik arz, öncelikle fiziksel altyapıya bağlıdır. Bu altyapının bir yönünü ulaşım, diğer bir yönünü turizm yöresinde bulunan altyapı oluşturmaktadır. Turizmdeki gelişmeler, altyapıda gelişimi hızlandırıcı bir etki yapar.

b) Kurumsal Altyapıya Etkisi

Kamusal idarelerin turizm nedeniyle yapmış oldukları faaliyetlerin tamamı, ürettikleri mamül ve hizmetler, üretime katkı yapmış olan araç- gereç ve tesisler, turizm sektörünün kurumsal altyapısını oluşturmaktadır. Turizm ile doğrudan ve ya dolaylı ilgisi olan kurumların, turistik danışma brlerinin, tanıtma yapan kurumlarının, çevreyi korumak ve güzelleştirmek amacı güden kurumların, turizm için personel yetiştiren eğitim kurumlarının göstermiş olduğu hizmetler kurumsal altyapının içerisinde yer alır. Direkt olarak ilgili kurumlar, merkez idaresi içinde bakanlık, genel müdürlük, sekreterlik gibi kuruluşlar, bölgesel idare içerisinde belediye ve derneklerden oluşmaktadır. Dolaylı olarak ilgili kurumlarsa, devlet sınırlarında gümrük ile ilgili olan faaliyetleri düzenlemekten sorumlu olan, emniyeti sağlayan, pasaport ve vize işlerini yürütmekte olan kurumlardır. Bahs edilen kurumlarda olan hizmet üretim kapasitesi, turizm talebine dayanarak ayarlanmaktadır. Hizmetlerin geniş biçimde turistlere yöneltilmesi, aralarındaki koordinasyonun kurulmasıyla gerçekleşir.

3.3.5. Turizmin Çevresel Etkileri

Bir ülke, bölge ya da herhangi bir yörenin turizm faaliyetlerine açılabilmesi için altyapı, ulaşım ve diğer hizmetlerin gereken düzeyde olması gerekir. Özellikle de halen gelişme aşamasında olan ülkelerde, turizm sektörü altyapı yeterli olursa gelişir. Günümüz dünyasında en fazla öneme sahip sektörlerinden biri sayılan ve giderek gelişmesi beklenen turizm sektörünün ekonomik, fiziksel, sosyal ve kültürel etkileri vardır. Bahs edilen etkiler bazen iç içe ola bilir. Bu sebeple de kesin çizgilerle ayırmak fazlasıyla güçtür ve kendi kapsamını aşıabilecek nitelikteki analizlere sahiptir. Bu nedenle de söz konusu olan etkileri genellikle temel ayrımlarla özetlemek suretiyle göstereceğiz.

Turizmin olumlu etkileri :

1)Fiziksel: Doğal ve insanlar tarafından yapılmış olan kaynakların korunabilmesi ve yeniden restore edilmesine yardımcı olur. Global düzeyde kabul edilmiş kalite standartlarıyla doğal kaynaklara erişim sağlar. Yerel halkın ulaşabilecekleri, kaliteye sahip fiziksel çevre düzenlemelerini teşvik etmektedir. Geçmiş yüzyıllardan kalmış olan henüz kullanılmamış, değeri düşmüş – örnek verecek olursak, demiryolları, liman, binaların kullanılması için ekonomik bir mantık yaratması sonucunda, bu yapıtlar yeni toplumlar açısından pek fazla fark edilmemektedir.

2)Sosyo-Ekonomik: Yerel halka normal durumda ekonomik açıdan direkt katkısı olmayan yapılar için piyasa, ekonomik bir değer ortaya çıkarır. Gelecek jenerasyonlar için koruma amaçlı gelir ortaya çıkarır. Küçük düzeydeki firmalar açısından yararlanmalar ve fırsatlar oluşturur. Yalnızca turistik faaliyetler için değil de, başka destek faaliyetleri de teşvik eder. Yerel halkın refahını, başka yollarla elde edilmesi güç vergi ve döviz gelirleriyle birlikte yükseltir. Yiyecek-içecek işletmeleri, sporif

tesisler, yerel taşınma faaliyetlerini, yerel halkın kullanımını için sunarak refahını yükseltir.

3) Kültürel: Sanat, tiyatro, folklor, dans, festival faaliyetlerinin kalitesini yükseltmekle beraber, faaliyetleri destekler ve onların daha da sürdürülebilir olması için ortam yaratır. Yerel halkın hızlandığı sanat ve el işleri için imkan yaratır. Çoğu bölgenin sahip olduğu yerel kimlikleri güçlendirir.

4)Ekonomik: Turizm faaliyetlerinin gerek döviz getirme gerekse turizm yatırımları ve tüketici harcamalarının çarpan etkisiyle gerekse de vergilere olumlu etki etme özelliğiyle ekonomi açısından gelir getirici etkisi olduğu malumdur. Bahs edilen bu etki hem de kısa süre zarfında ve az maliyetlerle istihdam arttıran ve bölgeler arasında bulunan dengesizliklerin giderilmesi için olumlu olacak etkiler yaratmaktadır.

Turizmin Olumsuz Etkileri:

1)Ekonomik: Turizm gereken denetim olmazsa ya da doğru olmayan politikaların sonucunda olumsuz ekonomik etkiye de sebep ola bilir. Bu etkilerden bazıları; Ülkedeki kaynakların ters yöndü bir iktisadi etki oluştura bileceği, önceden dediğimiz gibi arazi fiyatlarındaki yükselmenin ve kıt olan kaynakların kısa dönemde turizm çıkarları için kullanılması alternatif maliyet kazançlarını yükselteceği ve sahip olunan kaynakların dış sermaye tahsisıyla bir kolonizasyona sebep ola bileceğidir. Gittikçe artan dışa bağımlı olmak, doğal olmayan fiyat artışları ve sermayenin yoğunlaşmış olması en önemli ekonomik sorunlar olacaktır.

2)Fiziksel: Hava alanı, marina ve diğer turizm komplekslerinin inşaaşı toprakları aşındırıyor. Normalden fazla turist akışı doğal çevreyi tahrip etmenin yanı sıra, hayvan türlerini dışlamak suretiyle ekosistemi bozmakta, çöp ve gürültü kirliliğine neden olmaktadır. Su ve toprak kaynaklarını, turizmin gelişme trendine uygun yönlendirilmektedir.

3) Sosyo-ekonomik: Turizm sektörü yaşadığımız çevreyi ticari araç haline getirmiştir. Yurt dışından gelen turistlerin tüketim alışkanlıklarına uygun yabancı mal ithal edilmesi, bahs edilen bölgelerdeki kaynakların ülkeden dışarıya aktarılmasına sebep olmaktadır. Sağlıklı olmayan bir piyasa oluşturarak suç ve uyuşturucu oranını arttırabilir. Turizmle bağlı olarak göçlerin yapılması kendi beraberinde çoğu sorunu da oluşturmaktadır.

3) Kültürel: Yurtiçindeki kültürel değerler ve sanat numunelerinin kazanç elde etmek amacıyla doğal olmayan şekilde yeniden yapılmasını teşvik eder. Kültür ticari bir turist atraksiyona dönüştüğü zaman, halkın konukseverliğinin kötü amaçla kullanılması insanların yöresel değer ve kimliğinde tahrip oluştura bilir. Mevcut kaynakların tüketilmesi, doğanın kirlenmesi, altyapıda sorunların meydana çıkması, gittikçe artan turizm hareketleri sonucunda ortaya çıkmış olan kirlenme ve atıklar, bu sorunların arıtışı ve sorunların giderilmesi için fiziksel altyapının ve kapasitenin yetersiz olması, içecek su kaynaklarındaki aşırı kullanım, ormanlık arazilerin azalması, kıyı ve plajlarda oluşan zararlar, toprak erozyonu, kültürel mirasın zarara uğraması, hava yolunun ve kalabalığın yaratmış olduğu ses kirliliği, turizm sektörünün yaratmış olduğu önemli olumsuz çevre etkileridir. Özellikle de henüz gelişmekte olan ülkelerde elektrik, doğal gaz, içecek su, kanalizasyon, çöp toplama gibi teknik altyapı kapasitesinin yatak kapasitesinde olan hızlı artımın gerisinde kalmış olması ve üstyapıdaki denetimsizlik bahs edilen sorunların en önemli kaynakları olarak kabul edilir. Turizm sektörünün ortaya çıkarmış olduğu olumsuz etkiler hem ziyaretçiler hem de turist akını olan toplumlar üzerinde problemlere yol açabilmektedir. Oysa ki turizm sektöründe yüksek kaliteli bir deneyim yalnızca doğa kaynaklarının, çevre ve kültürel mirasın korunup saklanmasıyla sağlanabilir. Doğal, çevresel, biyolojik

ve sosyo kültürel kaynakların korunmasını temin eden turizm türü “ekoturizm” ve ya sürdürülebilir turizm adlandırılan turizm koludur.

3. 3. 6. Bilişim Teknolojilerindeki Gelişmelere Etkisi

Bilişim teknolojilerinde yaşanmış olan hızlı gelişmeler günümüz dünyasının bilgi çağı olarak adlandırılmasına sebep olmuştur. Hızla yaşanan teknolojik gelişmeler mikro ve makro ekonomik açıdan önemli değişimlere sebep olmaktadır. Oluşan yeni ekonomik durum “yeni ekonomi”, “bilgi ekonomisi”, “dijital ekonomi” olarak adlandırılmaktadır. Bilgi ve iletişim tabanlı olan bahs edilen yeni ekonominin önemli karakteristiklerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz.

- Sürekli hızlanmakta olan teknoloji gelişmeleri,
  - Gittikçe artan bilgi yoğun işler,
  - Kısalmakta olan mevcut pazara girme ve ürün hayat dönüşme süreleri,
  - Piyasaların globalleşmesi,
  - Sanayinin kolları arasında bulunan bazı farkların giderek belirsizleşmesi.
- Küreselleşmeyle gelen teknolojik ilerlemeler, her bir alanda kullanım alanı bulmakla beraber, bütün sektörlerde belirgin etkilere sebep olmuştur.

Müşterilerin tatmininin önemli olduğu, soyut olan ürünlerin üretilmiş olduğu bir sektör sayılan turizmde de bilişim teknolojilerinden faydalanılmaktadır. İnsanlar internetin sayesinde, gitmeyi arzuladıkları yerler hakkında bilgi alırken, aynı zamanda internetten alışveriş ve rezervasyon işlemlerini yapabilmektedir. Bilişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin turizm açısından turizme olan katılımı arttırmak ve fiyatlarda düşüşe neden olmak gibi etkilerinin olduğu iddia edilmektedir. Bilişim teknolojileri, bir kavram olarak ele alındığında, verilerin kayıt altına alınması, saklanması, bilgiler üretilmesi, üretilmiş bu bilgilere

ulaşılması ve nakledilmesi gibi faaliyetlerin etkin ve verimli icra edilmesine olanak tanımış olan teknolojileri tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Bilgi teknolojilerinin en göze çarpıcı özelliği de, teknolojik olanakların sürekli olarak artmasıyla beraber maliyetlerin sürekli olarak düşmesidir. Bahs edilen ilişkiyi ifade etmek için üç kural ileriye sürölmüştür

1) Moore Kuralı: Bir teknolojik ürünün fiyatı artmamak suretiyle, hızı her bir buçuk yılda bir iki defa artmaktadır.

2)Gilder Kuralı: Birimin fiyatı değişmeyecek, iletişim sistemlerindeki genel bant kalınlığı her yılda üçe defa artmaktadır.

3)Metcalf Kuralı: Herhangi ileşim ağının değeri, ağda bulunan düğüm sayısının karesiyle ilgilidir. Dolayısıyla da bir ağa bağlanmanın değeri üç defa artarken, bir kullanıcı için fiyatı sabit olarak kalmakta, hatta azala bilmektedir. Müşterilerin tatmininin temel alındığı, soyut olan ürünlerin üretilmiş olduğu bir sektör sayılan turizmde de bilişim teknolojilerinin önemli etki ve faydaları mevcuttur. Bu etkilerden belki de en önemli olanı küresel bazda zaman ve mekanda farklılıkları yok etmesidir. Bilişim teknolojileri bu sektörün yapısal değişim dinamiği olmuştur. Bu değişime ayak uydura bilen firma ve ölkeler çok fazla avantajlara sahip olurken, değişim dışında kalmış olanlar kendi avantajlarını değerlendiremeyecekler(Turizm Sektöründe Bilgi İletişim Teknolojileri Kullanımı, <http://dergipark.gov.tr/download/articlefile/116742> (22. 05. 2019))

SONUÇ VE ÖNERİLER

Turizm çoğu ülke açısından ister döviz getirme ister istihdam sağlama isterse de ekonomik kalkınma için önemli bir sektördür. Geçtiğimiz yıllarda turizmdeki talepte kayda değer değişme ve dönüşümler yaşanmaktadır. Yapılan araştırmada da ülkemiz açısından bu önemli sektörün etkileri incelenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın sahası olan Azerbaycanda turistik faaliyetler tarihin akışı boyunca çok fazla değişime maruz kalmıştır. Özellikle de Ermenistanın Karabağ bölgesine yapmış olduğu işgal ve ülkemizin ilk bağımsızlık yıllarında yaşadığı ekonomik sıkıntılar ve yaşanmış olan sosyo-ekonomik problemler nedeniyle turistik etkinliklerde ve ülkeye gelen ziyaretçi sayılarında dalgalanmalar yaşanmıştır. Böylelikle, ülkeye bu dönemlerde yapılan ziyaretlerin az olması, turizm sektöründen de etkisiz geçmemiştir. Lakin son yıllarda ülke turizminde büyük hareketlilik yaşanmaktadır. Bu yönde Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından kabul edilen ve 2002 ile 2005, 2004 ile 2008, 2010 ile 2014 yılları arasını kapsamış olan kararların ülke turizminin gelişmesi açısından rolü büyük olmuştur. Bu kararlar doğrultusunda turizmin gelişmesi için uluslararası kalitede oteller inşa edilmiş, turizm yönümlü yatırımlar yapılmış, turistik potansiyel değerlendirilerek ülkedeki turizm eğitiminin gelişmesi ve kalifiye turizm elemanlarının yetişmesi amacıyla 2006 senesinde Turizm Enstitüsü kurulmuştur. Alınmış olan bu kararlar sonucu 1996 senesinde ülkemizde hizmet veren otel ve benzeri konaklama tesislerinin sayı 94 iken, bu sayı iki yıl sonra dört katına çıkarak 370 tesise çıkmış ve bu tesislerin sayı 2009 senesinde 452-ye kadar artmıştır. Otel ve konaklama kapasitesi sayısında yaşanan artış, iç ve dış turistlerin dinlene, konaklaya, tatil yapabileceği, doğanın, denizin ve güneşin olanaklarından yararlanması için yeni kamp ve tesislerin inşa edilmesi sayesinde, ziyaret eden turist

sayısı 2009 verilerine göre 1. 830. 400 kişiye kadar ulaşmıştır. Aynı dönem içerisinde konaklama kapasitesi ise beş defaya kadar artış göstermiştir.

Özellikle de ülkemizde yapılmış olan 2012 Eurovision şarkı yarışması, Bakü 2015 ilk avrupa oyunları, Bakü 2017 ikinci İslam dayanışma oyunları, F1 araba yarışları, 2019 ya yapılacak olan Futbol Avrupa ligi finali gibi etkinlikler ülkemize döviz kazandırmanın yanı sıra, turistik imajımızı avrupa ve orta doğuda çok iyi yerlere getirmiştir. Azerbaycanda mevcut olan turizm faaliyetleri çoğunlukla dinlenmeye yönelmiştir. Hazar Denzinin kıyılarıyla kaplıcaların bulunmuş olduğu yerler çoğunlukla tercih edilmektedir. Buradan da anlayabiliriz ki ülkemizde rekreasyona dayanan iç turizmin üstünlük taşımakla beraber 3S turizmiyle kaplıca turizmi yaygın olarak kullanılmaktadır. Aynı zamanda Azerbaycanın sahip olduğu yüksek dağlık alanlar dağcılık ve av turizmi açısından yüksek potansiyel taşımış olup, yatırımların yapılmasıyla daha iyi yerlere gelebilir.

Ülkedeki turizmi faaliyetlerinin ve turizm sektörünün gelişmesi, turistik gelirlerinde artış yaşanması için bazı öneriler aşağıda sıralanmıştır.

- Modern turizm tesislerinin sayısında artım yaşanması,
- Hizmet kalitesi açısından gelişme sağlanması,
- Kalifiye turizm çalışan ve yöneticilerinin yetiştirilmesi ,
- Bölge ve yörelerde turizm merkezlerinin yapılması,
- Kış turizmi açısından da gereken alt yapı oluşturulması.

Geldiğimiz sonuca göre gelişimin en önemli kriterlerinden biri, turizm kamp ve tesislerinin ülkede düzenli olarak dağılmasıdır. Bu sebeple de bütün ülke kaynaklarının doğru kullanımı ve kalkınma sürecinin ülke genelinde yayılabilmesi için mevcut kamp ve tesislerin gereken bütün bölgelerde dengeli bir biçimde dağılımının yapılması gerekmektedir.

Yapılan işler devlet tarafından alınan kararlar sayesinde ülke turizminin günü günden daha fazla öneme sahip olması ve ülke turizmine daha fazla katkı sağlaması öngörülmektedir.

KAYNAK

Terlan Növresli, (2010) Azerbaycan Turizm Potansiyelinin Kalkınma Amaçlı Değerlendirilmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

MELVIN, James R. (1989), Trade in Producer Services: A Heckscher Ohlin Approach, Journal of Political Economy, Vol: 97, s. 1180-1196

NICOLAIDES, Phedon (1991), Services in Growing Economies and Global Market, Trade, Investment, and Technology in the 1990, Paris 1991

Ann Hard, Developing Marketing Strategies for Tourism Destinations in Peripheral Areas of Europe: The Case of Bornholm, December 2002

ASLAN, Hanefi M. (1998), Hizmet Ekonomisi, Alfa Basım Yayım, İstanbul.

http://www.spacefacts.de/bios/cosmonauts/english/manarov_musa.htm

Eminov, Zakir, Azerbaycan'ın Fiziki ve İktisadi Coğrafyası. Azerbaycan Elmler Akademiyası Coğrafya İnstitutu Neşriyatı, Bakü 2002

BUDAGOV, Budag - Apoyev E. (1991), Azerbaycan Respublikası'nın Coğrafyası. Maarif Neşriyatı, Bakü.

Mehmet Durakan, Dünya Turizmi, Dünya Turizminin İçinde Türk Turizminin Yeri ve Önemi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012

OĞAN, Sinan, (2000), Bağımsızlığının Onuncu Yılında Azerbaycan Ekonomisi ve Türkiye ile Ekonomik İlişkiler. TİKA Yayınları, Ankara.

Rehman Seferov- Tapdıg Hesenov, Azerbaycan'ın Turizm Potansiyeli ve Turizm Etkinliklerinin Değerlendirilmesi An Assessment Of Azerbaijan's Tourism Potential And Activities

Mirza Mursalov, Bir Turistik Ürün Çeşitlendirmesi olarak Kış Turizmi ve Kış Turizmi açısından Azerbaycan'ın Guba – Haçmaz Turizm

Bölgesinin Arz Potansiyeli, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı Turizm İşletmeciliği Programı Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2009

Metanet Azizova, Azerbaycan turizminin değerlendirilmesi ve turizm eğitimine yönelik öneriler, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011

Hesenov, Tapdıg, Azerbaycan Erazilerinin Ermenistan Terefinden İşgalının Ağır Sosyal - İktisadi Neticeleri. Çarşıoğlu Neşriyatı, Bakü 2002

Elgün Oruclu, Azerbaycan ekonomisinde petrole bağımlılık ve alternatif ihtiyacı, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 2009

Altay İsmayılov, Azgelişmiş ülkelerin iktisadi kalkınma sorunu: bağımsızlık sonrası Azerbaycan ekonomisi örneği, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010

Elxan Əsgərov, Azerbeycanda Turizm ve Onun Problemleri Lisans Bitirme Tezi, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi Türk Dünyası İşletme Fakültesi Uluslararası İlişkiler, Bakü 2017

Levent Münger, Turizmin ekonomik etkileri ve ülkemiz açısından bu etkilerin yararlarının arttırıcı politikalar, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, 2011

Azerbaycanda Turizm <http://azerbaijan.travel/tr/pages/17-Azerbaycan%E2%80%99da-Turizm>